Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 2. Juni 1923.

DE VERHOUDING VAN DEN GEESTELIJKEN MENSCH EN DEN NATUURLIJKEN MENSCH TEGENOVER DE HEILIGE SCHRIFT. (1 COR. 2.)

door
Dr S. O. LOS.

De terminologie van de H. Schrift op psychologisch en ethologisch terrein is in den loop der tijden in onbruik geraakt. De termen: hart, ziel en geest hebben voor ons een andere beteekenis gekregen. Ook spreekt thans niemand meer van vleeschelijke en geestelijke gemeenteleden. En iemand, die sprak van psychische (natuurlijke) menschen, zou in dezen tijd niet verstaan worden.

Er bestaat echter gevaar, dat men met de termen ook de begrippen, die daardoor aangeduid worden, verwerpt. En daartoe hebben wij niet het recht, want de H. Schrift dient zich aan als van Goddelijk gezag.

Zoo handelt de H. Schrift in 1 Cor. 2 over de methodiek der prediking. Voor eerstbeginnenden op religieus gebied vermeed Paulus de wijze van argumenteeren en overtuigen, die de menschelijke wijsheid volgde. Voor hen sprak hij in betooning des geestes en der kracht, opdat hun geloof niet zou afhangen van zijne wijsheid, maar van de kracht Gods, d. i. den Geest des geloofs (vs 4 en 5).

Hierop nu volgt een „maar". Voor volmaakten, d. w. z. volwassen geloovigen, sprak Paulus Gods wijsheid, die bedekt was, bestaande in verborgenheid. De apostel had dus tweeërlei methode van prediken, eene voor eerstbeginnenden en eene voor

meer gevorderden in de kennis des evangelies Met deze methode van prediken hebben we hier te doen.

Voorts betreft mijn onderwerp ook de methode van behandeling dergenen, die het evangelie niet aannemen. Zoolang zij nog bij het hart leven, kunnen zij door het evangelie bereikt worden, maar de natuurlijke of psychische mensch verwerpt het evangelie als dwaasheid en is voor ons, evangeliedienaren, onbereikbaaar.

Met het oog op de uitgebreidheid der stof zal eerst moeten gehandeld worden over de psychische terminologie van Paulus, wat hij bedoelt met de termen: hart, geest en zin (νοῦς). Daarna komen achtereenvolgens de natuurlijke en de geestelijke mensch aan de orde, terwijl ten slotte het bezit van den zin van Christus wordt voorgesteld als het einddoel van de N. Testamentische Didaktiek.

1. Hart en geest.

Paulus' prediking heeft tot inhoud iets, dat in het hart des menschen niet is opgeklommen (vs 19). Hierbij moeten we in 't oog houden, dat de peripatetische onderscheiding van een ken- en begeervermogen aan de H. Schrift vreemd is. Ze leert een oorspronkelijk zelf, dat zich openbaart in het hart en in de ziel (Dt. 6 vs 5). Het zelf kan tot het hart zeggen: „welaan, ik zal u beproeven", en tot de ziel: „o, mijne ziel, vertreed de sterken".

Beide openbaringssfeeren van het zelf zijn onderscheiden als het receptieve en het actieve bewustzijn (vgl. mijn studie: „Het gevoel in de H. Schrift, pag. 25 v.v.).

In de Boeken der wijsheid wordt aan het hart het leven toe gekend, want daaruit zijn de uitgangen of richtingen des levens (Spr. 4 vs 23). Aan de ziel wordt het licht der kennis toegekend, want zij is eene lamp des Heeren, doorzoekende al de binnenkameren des harten (Spr. 21 vs 27). (Voor de term „hart" in plaats van „buik", vgl. pag. 12 diss.)

In het N. Testament vindt men deze verhouding van licht en leven het meest terug bij den apostel Johannes. In den Logos, zegt hij, was het leven en het leven was het licht der menschen (c. 1 vs 4). Zijn gedachtengang is deze, dat Gods bijzondere

openbaring eerst het hart aanraakt, en dat de gedachten onmiddellijk uit het hart opklimmen in het verstand. Het hart is passief. De duivel wierp in Judas' hart de gedachte, dat hij Jezus verraden zou (c. 13 vs 2). De wereld kan den Geest der waarheid niet ontvangen, want zij ziet Hem niet en *kent* Hem niet, maar de discipelen *kennen* Hem (c. 14 vs 17). De O. Testamentische ontwikkeling wordt gezien in Johannes den Dooper, want hij was een brandende en lichtende kaars (c. 5 vs 35). De N. Testamentische ontwikkeling is deze, dat bij den geloovige stroomen des levenden waters uit zijn hart vloeien (c. 7 vs 39), en dat zij, die in Christus gelooven, kinderen des lichts worden (c. 12 vs 36).

Op grond van dezen chokmatischen schrijftrant zegt prof. H. Bavinck terecht van Johannes: „Hij was niet dialectisch en wijsgeerig aangelegd als de apostel Paulus, maar, hij had een intuitieve, contemplatieve natuur". (Kennis en Leven, pag. 220). Johannes schreef naar Joodschen trant en daarom laat hij het licht des verstands onmiddellijk uit het hart opklimmen, als bij intuitie.

De apostel Paulus schrijft naar Griekschen trant. In plaats van het licht spreekt hij hier van de wijsheid Gods. Christus, die de inhoud van het evangelie is, heet bij hem niet het licht der wereld, maar de wijsheid Gods. Tusschen het hart en het verstand laat hij den menschelijken geest optreden, die het individu aanzet tot vergelijking van voorstellingen en analyse van het gedachte.

De term pneuma wordt door Paulus ook van God gebezigd. τό πνεῦμα is de H. Geest als zoodanig. τό πνεῦμα τοῦ θεοῦ of τό ἐκ τοῦ θεοῦ is de H. Geest als bemiddelaar van de bijzondere openbaring Gods aan de geloovigen. Tusschen dezen en het menschelijk pneuma trekt Paulus hier vs 10—12 eene vergelijking. De H. Geest onderzoekt de diepten Gods. Volgens de H. Schrift heeft God een hart. Het smart God aan zijn hart, dat de menschen hun weg verderven. In David vindt God een man naar Zijn hart. (Gen. 6 vs 6; 1 Sam. 13 vs 14).

Nu heeft elk hart zijn diepten. De dichter zegt: Zij doorzoeken zelfs het binnenste eens mans en het diepe hart (Ps. 64 vs 7). Zie voorts: Spr. 20 vs 5: De raad in 't hart eens mans is als diepe wateren. Job 11 vs 8: De verborgenheden van Gods

wijsheid zijn als de hoogten der hemelen en dieper dan de hel. Judith 8 vs 14: Want de diepten van het hart des menschen kondet gij niet uitvinden, en kondet niet vatten de woorden zijner bedenking. Hier staat βάθη καρδίας in parallelisme met λόγοι τῆς διανοίας. Paulus leert 1 Cor. 2 vs 10, dat de H. Geest de eenige is, die weet wat in Gods hart is.

Alzoo nu weet niemand τὰ τοῦ ἀνθρώπου, dan de geest des menschen. Hiermede wordt het menschelijk hart aangeduid. Zulks blijkt daaruit, dat de diepten van Gods hart in vs 11 τὰ τοῦ θεοῦ worden genoemd.

Hoe denkt zich Paulus nu de verhouding van den menschelijken geest tot het hart? Hij gebruikt niet den term ἐραυνῶ die vs 10 van God den H. Geest werd gebezigd, noch ook γιγνώσκω die in vs 11b ook van God voorkomt, maar hij gebruikt εἰδέναι. Volgens Cremer e. a. duidt ginoskein aan de zelfbetrekking van het subjekt op het objekt, maar eidenai de betrekking van het objekt tot het subjekt.

Het hart des menschen is ondoorgrondelijk diep. God alleen heeft daarvan gnosis. Maar de mensch slechts waarneming. Zijn geest, d. i. de impuls om te weten en te begeeren, wordt daardoor aangezet.

Het moderne begrip „geest” in den zin van zelfbewustzijn of de hoogere ziel is in de H. Schrift nergens te vinden. De geest wordt door de openbaring van het zelf, in het hart verslagen, ontstoken, vurig, geprikkeld om te weten, gewillig, begeerig. De geest is dus hier de intellectueel belichte streving van de ziel, d. i. het verstand onder den invloed van het hart.

Het tertium comparationis tusschen God en mensch is dus niet het weten van den geest, maar *de openbaring van het hart*. Daarvan was sprake vs 10: Doch God heeft het ons geopenbaard door Zijn Geest. Daarna wordt de grond opgegeven met het volgende: want (γάρ) de Geest onderzoekt alle dingen, ook het hart Gods. Men kan toch vragen: Hoe komt de Geest aan die bijzondere openbaring? En daarop antwoordt Paulus: Hij onderzoekt hetgeen opklimt in Gods hart, d. i. het diepe denken. Reeds vs 6 en 7 handelen over de N. Testamentische openbaring van het mysterie, de zending van Christus, den Heere der heerlijkheid. In vs 9 is gezegd, dat het mysterie van Christus' zending niet is opgeklommen in een zondig men-

schenhart, maar in het harte Gods. En gelijk de mensch door zijn geest of verstand kennis neemt van hetgeen in zijn hart is opgeklommen, zoo geeft de H. Geest ons kennis van hetgeen er in het hart Gods bereid is voor zijne liefhebbers.

Dit is dus de vordering, die Paulus maakt in de verhouding van hart en verstand, dat bij hem het hart streeft naar openbaring, d. i. zelfmededeeling. En daartoe is noodig het discursieve denken, het vormen van voorstellingen, oordeelen en besluiten.

Bij Johannes ontspringt het licht der kennis onmiddellijk uit het leven, d. i. uit het hart. Het hart brengt volgens hem het water der kennis voort als een fontein, die plotseling ontspringt. Bij Paulus daarentegen gaat het hart den geest bepalen tot gekende begeerten, zoodat oordeelen en zelfmededeeling het gevolg daarvan zijn.

II. De natuurlijke mensch.

Deze verhouding van hart en geest bij Paulus moest besproken worden om zijn opvatting van de subjektieve openbaring te verstaan. In vs 12 toch gaat hij met: ἡμεῖς δὲ over tot de *subjektieve* openbaring of verlichting, die met de bijzondere *objektieve* openbaring des H. Geestes correspondeert.

De bestanddeelen van de subjektieve openbaring zijn *kennis* van Gods genadegaven en het leeren spreken daarover tengevolge van de akte der *krisis* in geestelijke dingen door den zin van Christus.

Zij, die leven uit den geest der wereld (vs 12), zijn degenen, die deze subjektieve openbaring missen. Zij spreken woorden, die de menschelijke wijsheid leert. Deze categorie van menschen culmineert in den psychischen mensch, wien de *gnosis* en de *krisis* van geestelijke dingen ontbreekt.

Bepalen we dus eest den term: „geest der wereld”. Kosmos is hier wereld, die in het booze ligt en onder satan als haar overste staat (1 Joh. 5 vs 19; Joh. 14 vs 30). Paulus zegt van den kosmos, dat hij schuldig is voor God (Rom. 3 vs 19), dat hij wordt beheerscht door den dood (Rom. 5 vs 12), dat zijn gedaante voorbijgaat (1 Cor. 7 vs 31), dat zijne droefheid den dood werkt (2 Cor. 7 vs 10), dat zijn eerste beginselen zijn:

doe dit en gij zult leven (Gal. 4 vs 3 en 10), en dat God hem zal oordeelen. Na al deze personificaties van den kosmos moet het ons niet verwonderen, dat hem hier ter plaatse ook een eigen geest, d. z. begeertevoorstellingen worden toegeschreven.

Elders noemt Paulus den geest der wereld de kosmische begeerlijkheden (kosmikai epithumiai) en uit de tegenstellingen, die daarop volgen, blijkt dat hij daarmede onmatigheid en onrechtvaardigheid bedoelt (Titus 2 vs 12). Van deze is de zondige mensch de slaaf (Titus 3 vs 3).

De natuurlijke of psychische mensch is dus de zondige mensch, die geleid wordt door wereldsche begeerlijkheden. Waarom heet die mensch: psychisch?

Psyche wordt in het N. Testament gebruikt in tegenstelling met het lichaam als het onsterflijk deel van 's menschen bestaan, o. a. Matth. 10 vs 28: „Vreest niet voor degenen, die het lichaam dooden, maar die de ziel niet kunnen dooden".

In tegenstelling met het hart, het receptieve bewustzijn, is de ziel het actieve bewustzijn, dat in den wil zelfcontrôle oefent over de begeerten (geest).

Paulus bezigt hier dus de bekende trias: hart, geest en ziel, evenals Hebr. 4 vs 13, 1 Thess. 5 vs 23. Het geheim van de samenwerking van deze drie zielskrachten is de openbaring. De wijsheid der menschen wordt gehoord en gezien en klimt op in het hart, waarin het gevoel overheerschend is. Daarna openbaart het hart zijn gedachten aan den geest, waarin het verstand de hoofdrol speelt. De geest wordt daarbij versterkt door den geest der wereld. En nu openbaren zich hart en geest aan de ziel, waarin de wil het voornaamste element is. De psychische mensch is dus de onwedergeboren mensch op den hoogsten trap van ontwikkeling. Dr Ph. Bachman acht, dat de geschiedenis van de vooral bij Paulus optredende terminologie in het duister ligt (1 Cor. pag. 137, noot). Doch als men de Chokmatische Bijbelboeken raadpleegt, zoo vindt men, dat de trias: hart, geest en ziel, daarin telkens voorkomt. „Het hart kent zijn eigen droefheid". Een verslagene geest, wie zal dien opheffen". De ziel des menschen is een lamp des Heeren, doorzoekende al de binnenkameren des harten (Spr. 14 vs 10; c. 18 vs 14; c. 20 vs 27).

De verrichtingen, die Paulus aan den psychischen mensch toe-

schrijft, zijn ontleend aan de Chokmatische terminologie. Eerstens neemt de psychicus de openbaring van Gods Geest niet aan. Onze Staten-vertaling heeft οὐ δεχεται weergegeven door: hij begrijpt niet, maar in Hand. 8 vs 14; c. 11 vs 1; c. 17 11 beteekent δεχέσθαι, geloovig aanvaarden van het Woord Gods.

De L X X hebben den term δεχέσθαι in den aanhef van de Spreuken van Salomo. De Spreuken dienen o. a. om de wendingen der woorden aan te nemen. δέξασθαι στροφὰς λόγων Een variante lezing voegt daarbij: en de oplossingen der raadselen. De uitdrukking zegt blijkbaar iets anders dan het voorafgaande, om te verstaan woorden des verstands. Bij deze toch kan men komen met een normaal gezond verstand. Maar ingewikkelde of raadselachtige woorden vereischen zekere takt of gevatheid om die op te vangen. De term δεχέσθαι is dus verwant aan de conceptie van den kunstenaar, en behoort bij het intuitieve denken van het hart, waarin de gedachten soms opklimmen (zie vs 9).

De tweede functie, die aan den ψύχικος wordt ontzegd, ten aanzien van de bijz. openbaring is de gnosis. De term γινώσκω behoort in de Chokmatische Boeken bij de wijsheid, volgens de LXX, en is de vertaling van het Hebr. jadah (zie Spreuken 1 vs 2). De kennis van de wijsheid nu behoort bij de ziel, gelijk herhaaldelijk gezegd wordt o. a. Spr. 24 vs 14: De kennis der wijsheid is zoet voor de ziel als honig. Het kennen is bij Paulus ook niet zuiver discursief denken, maar het denken, dat door den wil bestuurd wordt. De wil nu is zondig, daarom zegt Paulus: De gnosis maakt opgeblazen, maar de liefde bouwt op (sticht). 1 Cor. 8 vs 2). Er is echter nog een andere gnosis, want Paulus vermaant de met zichzelf ingenomen geleerde, dat hij nog niet heeft gekend, gelijk men behoort te kennen, d. i. met liefde.

Het ontbreekt den natuurlijken mensch dus niet alleen aan de onwillekeurige opmerkzaamheid des harten, maar ook aan de gewilde attentie der ziel ten aanzien van het evangelie, d. i. het kennen met liefde.

Als derde functie, die den ψύχικος ontbreekt, noemt Paulus den zin (νοῦς) om de bijz. openbaring te beoordeelen. Zulks toch volgt uit de tegenstelling, dat de openbaring geestelijk

wordt onderscheiden en dat de pneumatikos alle dingen onderscheidt, wijl hij den zin (νοῦς) van Christus heeft. De psychikos mist hier de anakrisis. Deze term komt voor van het gerechtelijk onderzoek of verhoor van de getuigen in een rechtzaak (o. a. in de rede van Festus over het verhoor van Paulus, Hand. 25 vs 26). De νοῦς is bij Paulus de denkwijze, d. i. het kennen dat het begeeren beheerscht in tegenstelling met „geest", het door het begeeren beheerschte kennen. Het anakrinein van de nous is dus de wetenschappelijke methode der analyse, die voorafgaat aan het nemen van een besluit. De analyse van de geestelijke dingen dingen, d. i. de bijz. openbaring nu is voor den psychikos onmogelijk. Hij blijft altijd staan voor het groote raadsel, het kennen van Christus. Uit Jesaja 40 vs 14 toont Paulus aan, dat God de absolute wijsheid is, die van geen schepsel raad of onderricht aanneemt. Het goddelijke element in de bijzondere openbaring is niet open voor wetenschappelijke analyse. De natuurlijke mensch is dus beperkt tot menschelijke wijsheid.

De natuurlijke mensch is dus de onwedergeboren mensch in zijn hoogste ontwikkeling, die niet alleen door het hart maar ook door zijn psyche zich laat leiden.

Luistert hij naar zijn hart, zoo weigert het om door onwillekeurige attentie zich met de bijzondere openbaring bezig te houden. De van God geleerde woorden, waarin deze tot den mensch komt, zijn hem dwaasheid. Niet dwaasheid in den zin van woorden eens waanzinnigen, maar dwaasheid in den zin van de tegenpool der wijsheid. 1 Cor. 3 vs 18 zegt Paulus: Indien iemand onder u meent wijs te zijn in deze wereld, die worde dwaas, opdat hij wijs moge worden. Dwaasheid en wijsheid zijn dus tegenstellingen. De psychikos mist dus a a n s l u i t i n g. Geeft de psychikos gehoor aan zijn psyche, zoo weigert ook deze om door willekeurige attentie de bijzondere openbaring te leeren kennen. Hij heeft voor haar als ken-objekt geen liefde. Daarom doet hij niet zijn best om met zijn verstand in haar door te dringen, en krijgt van haar geen g n o s i s.

Maar komt het bij den psychikos tot studie van de bijzondere openbaring, zoo stuit hij overal op het goddelijke in de H. Schrift. Wijl hij geen evenknie in wijsheid is van God, ontgaan hem de diepste gedachten, die God heeft neergelegd in de

Schrift. Zijn oordeel, krisis, is ongenoegzaam, wijl hij den voornaamste getuige, die noodig is voor het oordeel, d. i. God niet oproepen kan.

Paulus' zendingsbrief ging uit tot alle menschen te Corinthe, maar het meest tot het onedele en arme deel der menschheid, dewijl hij bij de hoogst ontwikkelden geene aansluiting voor het evangelie vond. En hier betoogt hij, hoe dat komt.

III. De geestelijke mensch.

Ook bij den pneumatikos gaat Paulus uit van de zelfopenbaring van het ik in hart en psyche. Alleen komt de νοῦς in de plaats van pneuma. De openbaring van het zelf is dus hier hoofdzaak.

Het citaat uit Jes. 29 vs 14 betoogt, dat God de wijzen in Jerusalem zal beschamen en de armen of zachtmoedigen een nieuwe wijsheid zal geven. De dwalenden van geest zullen tot verstand komen, de dooven zullen leeren hooren en de stamelenden zullen recht leeren spreken. Die verandering begint dus bij het hart, want zachtmoedigen zijn als kinderen, die bij hun hart, d. i. bij invallende gedachten leven. In Ps. 22 vs 27 zegt David: „De zachtmoedigen zullen eten en verzadigd worden. ulieder hart zal in eeuwigheid leven". En als Paulus cap. 1 vs 26 v.v. de ontvangers van zijn brief het dwaze der wereld noemt en het zwakke der wereld en het onedele der wereld, wil hij daarmee zeggen,dat zij de armen of zachtmoedigen zijn van wie Jesaja profeteerde. Cap. 2 vs 6—15 nu is een tusschenzin, want cap. 3 vs 1 keert Paulus met de aanspraak: Κἀγω ἀδελφοι terug tot zijn onderwerp, zijn onthouding van wereldsche wijsheid bij zijn evangelieprediking.

Doch aldaar noemt hij de zachtmoedigen van Jesaja vleeschelijken, kinderen, die nog geen vaste spijze kunnen verdragen. Daarin schuilt de diepe gedachte, dat de pneumatikos of teleios in Christus zijn ontwikkeling begint als een arme van geest.

Het hart des menschen is als een kunstenaar, die door het aanschouwen van geziene en gehoorde dingen, ideeën in zijn bewustzijn voelt opklimmen. Paulus heeft daarom het evangelie aan dezen bij het hart levenden gebracht in aanschouwelijken vorm. Hij heeft hun evenals de Galatiërs Christus voor de oogen

geschilderd. En dit is de reden, waarom hij geen woorden van menschelijke wijsheid heeft gebruikt onder hen.

Het kind moet echter man of vrouw worden. Daarom spreekt Paulus ook wijsheid onder de volwassenen. Deze leven actief bij hun ziel. Om daartoe op te klimmen hebben de zachtmoedigen het orgaan in den geest, d. i. het verstand, dat nog door het begeeren geleid wordt. Hun geest weet wat in hun hart is, wijl zich daarin de begeerte naar Christus openbaart. Ook God beproeft hun hart en weet, dat zij Jezus liefhebben. Hun geest nu wordt gesterkt door de subjektieve openbaring, die in vs 12 wordt genoemd: τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ. Deze term wisselt bij Paulus af met een andere n.l.: πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως Door verlichting van het verduisterde verstand (διανοια Ef. 4 vs 18; ἀσύνετος καρδιά Rom. 1 vs 21), neemt de Geest van Christus het deksel weg, dat hun hart weerhoudt de verborgenheden der bijzondere openbaring te zien. (2 Cor. 3 vs. 15.)

Het gevolg van de verlichting des H. Geestes is, dat de geloovigen weten de dingen ons van God geschonken. Bij deze uitdrukking τά ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα hebben we eerst te denken aan Christus en daarna aan al de genadegaven in hem, gelijk Paulus zelf verklaart Rom. 8 vs 32: Zal Hij, die Zijn Zoon niet spaarde, maar Hem voor ons allen overgaf, ons niet met Hem alle dingen schenken. (χαρίσεται).

Zoo klimt de geest des menschen op tot vergelijkende kennis. Dus bezigt Paulus hier twee woorden, n.l. εἰδεναι en συγκρίνω De eerste van deze termen beduidt een kennis, waarbij het objekt een of ander subjekt geheel bepaalt, zooals bij sterke begeertevoorstellingen, bijv. een kind dat door een winkelraam kijkt. De tweede term is weergegeven door Calvijn met: toevoegen, omdat Paulus en zijn medeleeraars de woorden kozen naar de zaak, d. i. de hemelsche wijsheid des Geestes temperden met eenvoudige woorden, die de natuurlijke kracht des Geestes uitgaven. De opvatting volgens welke πνευματικοῖς een masc. zou zijn, is niet wel houdbaar, aangezien duidelijkheidshalve ἀνθρώποις had moeten volgen, evenals bij het volgende φύσικος. Maar in 2 Cor. 10 vs 12 gebruikt Paulus συγκρίνω van personen, die zichzelf met zichzelf vergelijken. Ook bezigen de LXX dit verband bij voorkeur van het uitleggen van droomen.

Origenes wijst op de analogie bij de uitlegging der H. Schrift. Om deze redenen acht ik het beter om hier te denken aan vergelijkng van geestelijke dingen met elkander ten einde den zin daarvan te verstaan. Deze arbeid gaat soms aan het spreken vooraf, doch geschiedt vaak onder het spreken, zoodat Paulus kon zeggen, dat zijne woorden van God geleerd zijn. Dit nu is de paedagogische methode van Paulus c. s. om het hart en den geest der geloovigen te vormen tot νοῦς; d. i. vaste denkwijze. Zij stellen Christus en zijne genadegaven zoo begeerlijk voor, dat hart en verstand daarnaar uitgaan. Door vergelijking van het een met het ander op geestelijk terrein wekken zij de geloovigen op om de hoogste genadegaven te zoeken, n.l. die der wijsheid en der kennis, waarover Paulus in 1 Cor. 12 vs 8 handelt.

Doch waarom spreekt Paulus in vs 15 van den νοῦς van Christus en niet van het πνεῦμα? En waarom klimt de onwedergeborene door de wijsheid der wereld op tot een psychisch mensch, terwijl de wedergeborene door de wijsheid Gods een pneumatisch mensch wordt? Hierop geeft Paulus het antwoord in vs 15a, waar hij handelt over d e a n a k r i s i s van den volwassen geloovige.

De geestelijke mensch onderscheidt alle dingen, dit is het antwoord op de eerste vraag.

De term anakrinein komt Hand. 17 vs 11 voor van de Bereërs, die het evangelie geloofden (δέχομαι) en dagelijks de Schriften onderzochten, of die dingen alzoo waren. Hun verlicht verstand liet zich dus niet leiden door begeerten des harten, maar nam zelf het initiatief om de dingen te leeren kennen. Het verstand heeft bij Paulus twee zijden. De geest is het bepaalde, de nous het bepalende verstand. Daarom zegt hij van de volwassene geloovigen, dat zij den nous van Christus hebben en niet den geest van Christus.

Het antwoord op de tweede vraag vereischt een afzonderlijk hoofdstuk.

IV. „De zin van Christus" ...

Uitdagend klinkt het bij Paulus, dat de psychikos bij de bijzondere openbaring niet tot gnosis komt, omdat hij niet kan

analyseeren op pneumatische wijze. De pneumatikos daarentegen analyseert alle dingen, zelfs den nous des Heeren.

Het citaat uit Jes. 40 vs 13 is ontleend aan de LXX. De Hebr. tekst heeft: Wie heeft den Geest des Heeren bestierd. De Septuagïnt heeft: Wie heeft den nous (zin) des Heeren gekend? Paulus denkt hier dus niet aan den H. Geest, maar aan het v e r s t a n d G o d s. F. Delitzsch noemt ruah Jahve den Geest, die bij de schepping over de wateren zweefde. Doch deze wordt nergens nous genoemd. Beter is daarom de opvatting van J. C. Sikkel: Is het niet alleen het Woord Gods, waarmee Gods Geest is uitgegaan? Heeft Hij het verstand van een ander ontvangen, of geraadpleegd met een wijzer dan Hij zelf?

De volwassen geloovige analyseert dus de gedachten van Gods verstand in het woord Gods neergelegd. Bij het harte Gods kan alleen de H. Geest komen, doch Hij heeft Gods verborgene gedachten geopenbaard in het evangelie, zoodat de nous (het verstand) Gods daaruit kan gekend worden. Het πάντα van vs 15a omvat dus goddelijke en menschelijke gedachten. Terwijl de psychikos beperkt is tot menschelijke wijsheid, analyseert de pneumatikos ook de goddelijke gedachten.

Waarom heet hij dan niet noëtikos?

Uit 1 Cr. 14 vs 37 blijkt, dat de pneumatikos veelal tevens profeet is, begaafd met charismata. Aldaar zegt Paulus: Indien iemand meent een profeet te zijn, of pneumatikos, laat hij oordeelen of hetgeen ik u schrijf, des Heeren geboden zijn. (Vgl. ook Gal. 6 vs 1.)

De eerste charismata nu zijn, het woord der wijsheid en het woord der gnosis. Dit is hetzelfde als hetgeen Paulus vs 13 aanduidt met het spreken in woorden, die de H. Geest ons leert. Het wijsheidswoord wil de wijsheid Gods in het evangelie geopenbaard, de gedachten der liefde, die in Gods hart zijn opgeweld, door te spreken aan de gemeente openbaren. Het kenniswoord is het mondeling ontvouwen van het inzicht, dat God ons geeft door de H. Schrift van zijn raadsplan, inzonderheid het mysterie van Christus' verschijning.

De naam pneumatikos is dus door Paulus gekozen, om den oorsprong van de nous (zin) van Christus in den volgroeiden geloovige naar voren te brengen. Hij is noëtisch, doordat de Geest van Christus hem toerust met charismata.

Hij wordt zelf daarom door niemand geanalyseerd. De pneumatikos heeft Geestesgaven, die niet door anderen kunnen onderzocht worden. Volgens 1 Cor. 12 vs 10 is daartoe noodig een apart charisma, de onderscheiding der geesten (diakrisis pneumaton). Maar dan is het niet meer de mensch, die hem onderzoekt, maar de H. Geest zelf door een mensch als zijn orgaan.

Deze hooge positie stelt den pneumatikos echter niet boven de H. Schrift als haar rechter. Integendeel, gelijk de vleeschelijke geloovige (sarkinos, nèpios, arm aan geestelijk leven) behoefte heeft aan de melk des Woords, en de verstandige geloovige vs 12 behoefte heeft aan vergelijking van de dingen, door den Geest van Christus geopenbaard, zoo heeft ook de pneumatikos van noode de nous (zin) van Christus (de subj. openbaring, verlichting) te onderzoeken. Hij is dus geheel gehouden aan de H. Schrift als de objektieve openbaring waaraan de subjektieve openbaring beantwoordt.

Ook heeft de geestelijke mensch nog behoefte aan den dienst des woords c. a., want hij is afhankelijk van den Geest van Christus. Indien deze dienst uitsluitend is aangelegd op de zwakken, wien elken rustdag Christus aanschouwelijk wordt voorgesteld, zoo krijgt hij weinig geestelijk voedsel. Gaat de prediking wat dieper, zoodat zij de Schrift met de Schrift vergelijkt, zoo wordt hij gesterkt in het geloof. Doch prikkelt de dienaar door zijn Schriftverklaring hem om zelf de Schrift te onderzoeken, zoo krijgt de geestelijke mensch de vaste spijze, die hij noodig heeft.

Augustinus zag onder zijne hoorders menig natuurlijk mensch. Aan het oor van dezen zouden zijne woorden verspild zijn, zegt hij in zijne verklaring van Johannes' evangelie. Maar geestelijke menschen, zoo zegt hij, ontvangen het Woord als het uitgelegd wordt, ja, zij verstaan het zelfs nog eer het uitgelegd is. Hij hoopt daarom bij zijn arbeid op Gods genade, opdat hij aan een ieder zijn bescheiden deel moge geven. De bergen immers ontvangen vrede, opdat zij de heuvelen gerechtigheid doen dragen.

PROEVE EENER CATALOGISEERING VAN DE IN 1922 IN NEDERLAND VERSCHENEN BOEKEN EN GESCHRIFTEN VAN THEOLOGISCHEN AARD

door

Dr J. WATERINK.

II (Slot).

Wat de ambtelijke oftewel diaconologische groep betreft — hier verscheen niet heel veel, indien we althans niet doen zooals men meestal in het buitenland doet en allerlei stichtelijke lectuur onder deze groep neemt. Onder den invloed van den naam „practische theologie" wordt daar alles wat met de practijk van het geestelijk leven in verband staat, bij deze groep ondergebracht, een handelwijze, die natuurlijk onze instemming niet kan hebben.

Allereerst noemen we hier weder, wat op protestantsch erf verscheen:

A. M. Brouwer, Een principieele inleiding tot de practijk van het diakenambt. Referaat gehouden op de centrale diakonale conferentie. (Rott. 19)

Proeve van uitbreiding van de „eenige gezangen om nevens het boek der psalmen te worden gebruikt". Uitgegeven vanwege den „kring van belangstellenden in de verrijking van ons kerkgezang". (A'dam, Haarlem. 132.)

Surculus, Vrijwillige armoede? Kunnen Gereformeerde christenen met het gemis van Nieuw-Testamentische gezangen bij den Nieuw-Testamentischen eeredienst vrede hebben ? (Rijswijk. 23), en het tegelijk aangekondigde:

Andreios, De psalmen en hun lyriek. (Rijswijk. 40.)

Sag' an sind das die Knaben alle ? ? Alle ! !

De Roomschen maken het niet veel beter. Van hen kunnen we slechts noemen:

P. Goorts, Beknopte Handleiding der liturgie, (4e druk, 's-Bosch. 72,)

Hier behoort ook nog zoo ten naaste bij:

Marmion, (D. Columba), Christus in zijne mysteriën, Vert. W. van Neylen, (A'dam, XVI en 591).

Th. H. van Oppenraay, Beknopt overzicht der ceremoniën van het misoffer en der liturgische gewaden. (6e—10e duizend, Utrecht. 32.)

Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero ecclesiae cathedralis, civitatis et diocesi Ruraemundensis, per annum Domini 1923, depositus juxta kalendarium perpetuum, in usum eiusdem diocesis. (Roermond, z. p.) Dit boek zal wel niemand onzer koopen, maar als het jaar om is, is het wel interessant om eens zulk een „ordeboek" te bemachtigen. Het geeft ons een kijk op de rijkdom èn de armoede van den Roomschen eeredienst. Een eigenaardige plaats heeft:

Theod. v. d. Santvoort, Zoo bid ik. Misboekje voor de kleinsten. (14e—16e duizend, 's-Bosch, Antwerpen, 32). Een onmisbaar boekje voor wie de gebedspsychologie van den Roomsche wil begrijpen. Ook voor wie aan psychologie van de religie in het algemeen doet geeft dit boekje vele vragen. Als het Roomsche kind zóó bidt, wat is dat.........?

Een eigenaardige maar tegelijk heel mooie schoon zeer Roomsche uitgave is:

Pascalis Schmidt, Mijn ziel smelt in de crebbe. Kerstbloemkens gestrengeld om het Jezuskind. 36 reproductie van Vlaamsche en Oud-Nederlandsche meesters, met onderschriften van mystieke schrijvers voorzien. (Beek, Rott., 2 en 36 platen, *f* 3.—.)

Om meteen een overgang te hebben gaan we van dit werk, dat feitelijk niet meer behoort bij de eigenlijke „ambtelijke theologie", naar die van meer algemeenen of stichtelijken aard. door onmiddellijk te noemen:

Dr J. C. de Moor, Rembrandt-Album. Bijbelsche platen, naar de werken van Rembrandt, voor de christelijke feestdagen toegelicht. (A'dam, 62). Een perzik, die naar meer smaakt. Kent men deze uitgave genoeg?

En nu de vele „stichtelijke lectuur". Van protestantsche zijde verscheen, voorzoover mij bekend:

G. Elzenga, Waarom en waartoe? Voor lijdenden. 2e druk. (Kampen, 48.)

J. J. Knap Czn., Gelijkenissen des Heeren, Schriftoverdenkingen bij teekeningen van Eugène Burnand, Dl. II, 2e druk, (Nijkerk, en van denzelfden auteur: Een uitverkoren vat, Twaalf tafereelen uit het leven van Paulus bij 12 platen van Harold Coppiner (Nijkerk VIII en 190).

De volgende preeken werden aangekondigd:

Ds J. J. Knap Czn., Weldadigheid en trouw. Gedachtenispredikatie ter gelegenheid van zijn vijf-en-twintig-jarige ambtsbediening te Groningen. (Kampen, 20).

Ds J. Douma, Het woord des geloofs, Zeven preeken. (Kampen, 152, m. Portr.)

Ds N. A. de Gaay Fortman, De roeping tot den dienst in het

Koninkrijk Gods is van Christus, en maakt den geroepene verantwoordelijk voor Hem. Afscheidsrede over Matth. 25 : 14, 15 en 19. (4 Oct. 1922.) (A'dam, 16 m. Portr.) (Dat „rede" is een rationalistisch insluipertje, dat we nu maar eens moesten laten glippen.)

Dr V. Hepp, Jezus-verlangen. Afscheids-predikatie (22 Sept. 1922.) (A'dam, 16 m. Portr.)

Ds L. H. van der Meiden, Godsmiskenning en oogstzegen. Bid- of dankdag-predikatie over Jer. 5 : 23—25. (Dordr. 24). Dat „of" doet vreemd aan.

Ds B. van Schelven, Gedenkt uwer voorgangeren ! Pred. over Hebr. 13 : 7—9a, geh. Keizersgrachtkerk op 27 Sept. 1922 bij den ingang van zijn emeritaat. (A'dam, 16 m. Portr.)

Ds N. G. Veldhoen, Inwijdingspreek gehouden in de Nieuwe Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Alphen aan den Rijn, op 13 Juli 1922. (Alphen, 16 m. 6 afbeeldingen.)

De preeken uit de onderscheidene „series" vermelden we niet, evenmin als tijdschriftartikelen.

Vertaald werd:

Andrew Gray, De verborgenheid des geloofs ontsloten. 9 Predikatiën, uit het Eng. vertaald door C. B. van Woerden. (2e druk, Leiden, VIII en 160).

Verder werd als lectuur voor de practijk van het christelijk leven aangekondigd:

G. van Viehbahn, De verloving van den christen, (II en 45). Het christelijk gezinsleven (14 en 19), Het huisgezin van den christen, (83). Het huwelijk van den christen (62). Alle uitg. Voorhoeve, Den Haag.

Uit de werken van

Sören Kierkegaard werden bijeengebracht: Stichtelijke redenen. (Vert. uit het Deensch door R. M. Chantepie de la Saussaye) (Haarlem, 200).

Van de altijd nieuwe meditaties van

Dr A. Kuyper verschenen in herdruk: Dagen van goede boodschap, Dl. I. In den Kerstnacht, (VIII en 151) en Dl. II, Oud en Nieuw Jaar, (VIII en 211). De twaalf Patriarchen, Bijbelsche karakterstudiën, (95), Voor een distel een mirt. De eerste drie in tweeden, de laatste bundel in vijfden druk. (Alle Kampen).

De dochter van dezen veel begaafden meditator,

Mej. H. S. S. Kuyper, gaf: Van het licht, dat schijnt in de duisternis. Schetsen en meditatiën (3e omgewerkte, verminderde en vermeerderde druk, Zwolle, 219)

Verder verscheen:

Th. Wilcock, Honigdroppelen uit den rotssteen Christus Korte vermaningen aan alle heilbegeerigen en bekommerden Vertaald uit het Engelsch. 3e druk. (Kampen, 31).

J. Waterink, Vertrouwende op uwe gehoorzaamheid. Meditaties over den brief aan Filemon. (Zutphen, 107.)

Joh. H. Been, Herdersvorsten uit het morgenland. (Vroeger al eens uitgegeven onder den titel: Oud-Testamentische pioniers.) (Zeist, VI en 167.)

Meister von Augsburg (H. Schmidt—Kugelbach). Blijde boodschap voor zwaarmoedigen. Vert. J. Herderschee. (Hillegom, 48.) Nogal lichtmoedig.

S. F. H. J. Berkelbach van den Sprenkel, Op weg naar den nieuwen mensch. (A'dam, 27.) Op zulk een manier komt men niet over!

A. Carlier, Jezus' leven. Schets voor de bespreking ter catechisatie. (Tiel, 40.) Dit uiterst moderne boekje bracht het tot het 10de duizendtal.

Ds S. Datema zag van zijn „Oude Paden" een tweeden druk verschijnen. (Rott. 39).

Van het „Om van buiten te leeren uit de Bijbelsche geschiedenis" van

J. van Dijk verscheen in één jaar een vierden en vijfden druk. (Rijswijk, 24.)

J. Doorenbos' Bijbelsch Vragenboekje beleefde een derden. (Utrecht, 46.)

Ds H. D. Drenth gaf zijn Beknopt Overzicht der gewijde geschiedenis, 1ste deeltje in 2en druk. (Wageningen, 62.)

Een ietwat archaistisch cachet heeft

Het Hart des menschen een tempel Gods of een werkplaats des Satans. In tien figuren zinnebeeldig voorgesteld. (Utr. 54.)

William Huntington, Krachtdadige bekeering en overbrenging uit het Roomsche geloof van Elisabeth Murton; meegedeeld in een briefwisseling, werd, vert. door C. B. van Woerden, nog eens weer uitgegeven. (Leiden, 186!) Van deze lectuur moeten christelijke menschen toch niet te veel lezen. En wie koopen zulke boeken anders?

Veel beter is:

S. Keller, Op den drempel van het geloof. Een handboekje voor zoekende zielen. (Uit het Duitsch. Kampen, 63.)

H. J. van Kempen, Jezus' lijden, sterven en opstanding. (Ineenvoeging der vier Evangeliën). Met een inl. woord van Ds D. J. Karres. (Goes, 48.)

Van de „Kleine Bijbelsche geschiedenis" van

J. C. de Koning, (ingeleid door Ds Knap) verscheen een tweeden druk. (Rijswijk, IV, 148 en 105.)

Van **A. Hellenbroek,** Voorbeeld der goddelijke waarheden...... en wat er verder volgt, toespraken aan den leerling, enz., verscheen op twee drukkerijen een nieuwe uitgaaf. De 13e in den Haag (X en 109), de 25ste in Nijkerk (72).

Ds H. V. Hogerzeil, Een woord ter overdenking aan hen, die

hunne geloofsbelijdenis in de Ned. Herv. Kerk hebben afgelegd. (8ste druk, A'dam, 23.)

A. G. H. van Hoogenhuyze gaf zijn: Evangelisatie. (A'dam, 38.)

H. Lhotzky, De weg tot den Vader. Vert. Wesselink—van Rossum. (Zutphen, VIII en 424.) (Met inl. woord van P. D. Chantepie de la Sausaye.)

J. J. Meyer, Rust een weinig, Korte overdenkingen. (Haag, 160)

Ds P. J. van Melle gaf zijn traditioneele dagboekje. Dit jaar natuurlijk voor 1923. (Neerbosch, 732.)

Van **Ernst Modersohn** kwam in Nederlandsche vertaling uit: De geheele wapenrusting, (A'dam, 48), en: Het lied der liefde; een practische verklaring van 1 Cor. 13. (Kampen, 130.)

J. N. van Munster gaf: Iets over dansen. (Kampen, 7.)

Van **L. Myseras** verscheen bij de Leidsche uitgevers-firma, die het groene en rijpe ouderwetsche gaarne herdrukt: Het kabinet des genaden-verbonds, zijnde een eenvoudig onderricht wegens het verbond der genade. Aangelegd tot overtuiging van genadelooze menschen, maar meest tot het nut van Gods kinderen, tot haar (!) troost, moed, raadgeving te dienen, tot bevordering van hun geloof, blijdschap, heiligmaking en verzekering; in vragen voorgesteld, met nuttige aanmerkingen daarover. (Leiden, 184.) — En van denzelfden schrijver verscheen : Het kinderdeel der vromen...... enz. (Leiden, 137.)

Thomas Shephard, Der heiligen kleinnood. Een preek over 2 Cor. 7 : 1, en een zeer gewichtige brief behelzende: eenige uitgelezen gevallen opgelost, voornamelijk strekkende...... (Het verdere van den titel zal ik m'n lezer maar sparen.) (Leiden, 71.)

De Firma Buurman en de Kler durft het aan, oud weer nieuw te maken!

Minder zwaar is:

Soendar Singh (Sadhoe), Keur uit de toespraken. Met inleidend woord van C. W. Th. Boetzelaar van Dubbeldam. (Haag, 63 m. Portr.)

Verder verschenen:

T. Stigter, Het huisgezin des Heeren. (Wageningen, 30.)

Van **Thomas à Kempis' Imitatio,** bewerkt door Is. v. Dijk, verscheen een 4e druk. (Haarlem, XVI en 252.)

H. van Veen Jr., Verhalen uit het Oude Testament. (Tiel, 96.)

S. D. van Veen, Christelijke geloofs en zedeleer, voor catechisatieën. (Utr. 47.)

H. Vijzelaar—Visser, Verraadt gij Mij met een kus. (Haag, 96) Een bundel modern-godsdienstige schetsen.

F. B. Visser, Hulpboekje bij het godsdienstonderwijs. (Haag, 40.)

Van **J. N. Voorhoeve** noemen we de stichtelijke werken: Op de bergen, (111); Eenheid en gemeenschap, (190); In verdruk-

king, (159, met 18 Pl.) Alle Haag. Echt op z'n Voorhoeves, stichtelijk naar aanleiding van een concreet iets of een reis; soms ietwat overladen.

In de serie Practisch Christendom verscheen: (alle Utrecht)

II, 6. **G. J. Uit den Boogaard,** Paedagogische vooruitzichten. (31.)
II, 7. **A. de Graaf,** Over sexueele voorlichting. (32.)
II, 8/9. **J. Oosterlee,** Coëducatie. (46.)
III, 6. **A. Hijmans,** Christelijke en medische moraal. (24.)
IV, 6. **W. A. Hoek,** De gemeente als autoriteit. (30.)
IV, 7. **M. L. Foeken,** Het Zondagsvraagstuk. (31.)
V, 7. **P. Stegenga Azn.,** Levensmoeheid. (23.)
V, 8. **J. C. Roose,** De waarheid van het Christendom. (22.)
V, 9. **J. Riemens Jr.,** Christendom en waardeering. (27.)
V, 10. **H. Stoel,** Het evangelie en zijn klankbodem. (20.)

Van de Roomsche stichtelijke lectuur noemen we natuurlijk eerst het boek, dat door heel Europa een geweldigen opgan gmaakte:

Giov. Papini, De Christus. (Storia di Christo). Vert. J. J. Weve. ('s-Bosch, XXXVIII en 706). Een soms aangrijpend, soms door al te groote platheid afstootend werk. In elk geval een verschijnsel en een verschijning.

Matth. Bauduin, Lijdenspreeken. (Voorw. P. Geurts.) (Venlo, IV en 264.)

Uit het Duitsch werden vertaald de werken van

Clara Fey: De oefening, (189); Overwegingen over het lijden onzes Heeren Jezus Christus, (341), en: Overwegingen voor advents- en kersttijd, (372). Alle Roermond.

Misschien zou ook bij de dogmatologische groep gerekend kunnen worden:

L. M. Fr. Daniels, Theotokos. Eene uiteenzetting der katholieke Maria-leer, (144).

Hier en daar heel mooi is de vertaling van:

Jan van Ruysbroeck, Van den blinckenden steen. Uit de Lat. vertaling van W. Jordaen. (Leuven—Haag, XII en 134. Met Facsimilé.)

Een Roomsche editie van

Thomas à Kempis' „Navolging" werd verzorgd door L. B. Mulder. (5e druk. Utr. 373).

Een propagandistisch werk is:

J. Scheepens, Van socialist tot priester. Uit het Duitsch. (Leiden, 136.)

Ook voor den Roomschen geestelijke hebben eigenaardige bekoring, dunkt me, de „Recollectiegedachten" van **Jac. J. Zey.** ('s Bosch, 366.)

Hiermee zijn we aan het einde onzer taak gekomen.

De verschillende Evangelisatie-uitgaven alle te noemen, heeft geen zin, en het is ook niet wel doenlijk. Ieder weet het adres van „Filippus", Kok, E. B. en dergelijke.

Ons oorspronkelijk plan, om ook eenige werken te geven, die beteekenis kunnen hebben als hulpbronnen voor de onderscheiden vakken, kunnen we, nu althans, nog niet uitvoeren. Immers we komen dan op het terrein van de filosofie en de psychologie, maar ook op dat der taalwetenschap en der algemeene historie. Voorloopig zij men dus met bovenstaande tevreden. En ook de ruimte in een tijdschrift heeft haar grenzen.

EENIGE OPMERKINGEN OVER HET LITURGIE-RAPPORT

door

E. D. J. DE JONGH Jr. te Kampen.

Laat mij beginnen met een woord van oprechte hulde te brengen aan de mannen, die dit Rapport hebben samengesteld, voor den ernst, waarmede zij hun taak hebben opgevat, de degelijke studie, die aan hun werk ten grondslag ligt, de waardigheid, die in heel hun arbeid doorstraalt, en het bewustzijn, dat uit hun werk spreekt, van het gewicht van de taak, die zij te volbrengen hadden.

En nu mijn opmerkingen.

De regeling der Collecten. M. i. is dit een zwak punt in het Rapport. De regeling, die de Deputaten voorstellen is als volgt: Nadat de Dienaar des Woords met een toepasselijk Schriftwoord tot blijmoedig geven heeft opgewekt, gaan de diakenen en hun helpers rond. Eerst wordt gecollecteerd voor de armen, daarna eventueel voor den kerkedienst en eindelijk voor bijzondere doeleinden. Onderwijl speelt het orgel zacht. Na de inzameling worden de collecten neergelegd op een tafel, die vóór den kansel geplaatst is, waarna de Dienaar des Woords dezen dienst der barmhartigheid met een aangegeven Schriftwoord beëindigt.

Er zullen er zijn, die tegen de volgorde der collecten bezwaar maken. Ik heb Prof. Lindeboom — en dezen mag ik toch wel als autoriteit aanhalen — eens op den kansel hooren zeggen, dat de gemeente in de allereerste plaats heeft te zorgen, dat de kerkedienst in stand blijft en zich daarna heeft te wijden aan de behoeften der armen. Derhalve dient, als er een inzameling voor den kerkedienst gehouden wordt, deze aan de collecte voor de armen vooraf te gaan. Een zienswijze, waarmede ik mij wel vereenigen kan.

Van meer belang echter is hetgeen Deputaten voorstellen, dat terwijl de collecten plaats hebben het orgel zacht zal spelen. Hiertegen heb ik principiëele en practische bezwaren. De collecten vangen aan ; het orgel begint zacht te spelen. Gedurende vijf minuten volgens Deputaten, in groote kerken echter wordt dit minstens tien minuten, heeft de gemeente niets te doen dan te luisteren naar het orgelspel en te genieten van (misschien ook zich te ergeren aan) de muzikale prestaties van den organist. Met alle bescheidenheid zij het gezegd : tot het smaken van muzikaal genot ga men naar een orgelconcert, maar de godsdienstoefening dient daarvoor niet. Dáár beoefent men den dienst der gebeden, den dienst der barmhartigheid en den dienst des Woords, maar voor den dienst der tonen of der muziek of hoe men het ook noemen wil is daar geen plaats. Het komt mij voor, dat hier bedektelijk of clandestien een dertiende element in den eeredienst, n.l. de orgelmuziek zou worden ingevoerd. Men voere mij niet tegen, dat men zich nu toch óók van orgelmuziek bij de godsdienstoefeningen bedient. Zeker, doch niet als afzonderlijk element van den eeredienst, maar om het psalmgezang te begeleiden, door voor- en naspel te leiden en de gemeente in den toonaard, waarin de melodie gezet is, in te leiden.

Dit wat het principiëele bezwaar betreft, maar ook het practische is niet gering. Wat moet de organist gedurende die vijf of tien minuten spelen? Een sonate van Beethoven? Een fuga van Bach? Dan mag hij wel een uitgebreid repertoire tot zijn beschikking hebben om niet te zeer in herhalingen of in eentonigheid te vervallen, want — bedenkt het wel — dat „zachte orgelspel" komt iederen Zondag tweemaal terug. En hoe moet het gaan als het muziekstuk uit is en de collecte nog niet geëindigd? Dan maar weer van voren af aan en een weinig passend eind er aan gemaakt zoodra het laatste zakje neergelegd is! Men zou ook een psalmmelodie kunnen spelen, maar laat dan de gemeente liever medezingen, dan is zij ten minste in actie, dan behoeft zij niet haar heil te zoeken in het smaken van muzikale genietingen, en...... dan blijft de tegenwoordige usantie gehandhaafd!

Taalfouten en verouderde woorden. Op blz. 37 stellen Deputaten zeer terecht voor in het bestaande Avondmaalsformulier

woorden „niet aan het uiterlijke brood en wijn blijven hangen" te lezen „aan het uiterlijke brood en den wijn" en de woorden „als wij het heilige brood en drank tot Zijne gedachtenis ontvangen" te lezen „als wij het heilige brood en den drank enz."

Nu komen er in dit formulier nog enkele dergelijke fouten voor, die door Deputaten niet alleen over het hoofd zijn gezien, maar gedeeltelijk zelfs overgenomen zijn in het verkorte Avondmaalsformulier, blz. 40. Wij lezen daar: „als op den eenigen grond en fondament onzer zaligheid wijst." Hiervoor is te lezen „als op den eenigen grond en het eenige fondament".

Zoo ook komt in ons Avondmaalsformulier voor de uitdrukking : „en heeft zich vernederd tot in de allerdiepste versmaadheid en angst der helle." Het hadde in de lijn van de vorige wijzigingen gelegen voor te stellen hiervoor te lezen „vernederd tot in de allerdiepste versmaadheid en den angst der helle."

Ook is door Deputaten over het hoofd gezien en zelfs overgenomen in de dankzegging na het verkorte Avondmaalsformulier, blz. 42, de uitdrukking „tot eenen Middelaar en offer voor onze zonden, en tot eene spijze en drank des eeuwigen levens", waarvoor beter gelezen ware „tot een Middelaar en offer..., en tot een spijze en drank" of wil men, met de gebruikelijke buigingsuitgangen: „tot eenen Middelaar en een offer......, en tot eene spijze en eenen drank". Een dergelijke aanmerking is te maken op de woorden op blz. 40 „door eene gewisse gedachtenis en pand".

In het Doopsformulier (voor de kinderen) staat: „gelijk ook Christus hen omhelsd, de handen opgelegd en gezegend heeft". Taalkundig ware het beter „gelijk ook Christus hen omhelsd, hun de handen opgelegd en ze gezegend heeft."

In het formulier om te bevestigen de dienaren des Woords staat een volzin, die niet duidelijk, immers van onschoone constructie is. Ik bedoel de volgende : „Ook zullen zij mede acht hebben, dat de Sacramenten niet ontheiligd worden, degenen die zich onstichtelijk gedragen vermanen, en tegen de onboetvaardigen handelen met de kerkelijke tucht enz." Het komt mij voor dat het beter ware dezen zin aldus te construeeren : „Ook zullen zij mede acht hebben, dat de Sacramenten niet ontheiligd

worden ; voorts zullen zij degenen, die zich onstichtelijk gedragen, vermanen enz."

Op blz. 48, waar sprake is van de handoplegging lezen we in een tusschenzin : „zoo er meer Dienaren des Woords tegenwoordig zijn, doen deze desgelijks." Hier moet voor d e z e gelezen worden d e z e n.

Ditzelfde formulier, evenals dat tot bevestiging van ouderlingen en diakenen, begint met de woorden: „Geliefde Christenen", terwijl in laatstgenoemd formulier deze uitdrukking nog meermalen herhaald wordt. Nu heeft men Gereformeerde Christenen, Luthersche Christenen, Roomsche Christenen, enz. Die naam „Christenen" zegt dus al heel weinig en is veel te algemeen en te vaag om daarmede de leden van de Gereformeerde Kerk aan te duiden en de broeders en zusters in den geloove in engeren zin. Waarom de gemeente niet toegesproken met den veel schooneren en veel liefelijker naam van „Geliefden in onzen Heere Jezus Christus" of een dergelijke uitdrukking, gelijk dat ook geschiedt in de andere formulieren.?

Op blz. 47 den laatsten regel lezen wij: „Ten derde, of gij belooft uw ambt, gelijk dit voorhenen beschreven is enz.". Waarom Deputaten, die op blz. 31, 33, 34 en 44 voorstellen enkele verouderde woorden door thans meer gebruikelijke te vervangen, het woord „voorhenen" niet veranderd hebben in h i e r v o o r, is niet recht duidelijk, te minder, waar zij op blz. 52 in een ongeveer gelijkluidende vraag (de derde van het formulier tot het bevestigen van ouderlingen en diakenen) wèl het woord h i e r v o o r hebben gebezigd. Misschien ware het ook gewenscht op blz. 48, waar staat „v e r z u i m de gave niet, die u gegeven is" en op blz. 53, waar te lezen is „Alzoo zult gij uzelven eenen goeden o p g a n g verkrijgen", de gespatiëerde woorden door meer gangbare te vervangen. Vreemd is het ook, dat het woord „voorstanders" in laatstgenoemd formulier herhaaldelijk voorkomt, terwijl op blz. 44 uitdrukkelijk voorgesteld wordt dit woord door „opzieners" te vervangen.

In de eerste en de tweede vraag van dit formulier wordt den broeders gevraagd of zij bereid zijn de voorzeide diensten, e l k i n h e t z ij n e aan te nemen, en of zij gevoelen van God zelven tot deze heilige diensten, e l k i n h e t z ij n e beroepen te zijn. Mijns inziens zijn deze gespatiëerde woorden

daar geheel misplaatst en moeten zij achtereenvolgens luiden e l k d e n z i j n e n en e l k t o t d e n z i j n e n.

In het Huwelijksformulier eindelijk leest men op blz. 55 „Zijne hulp en bijstand" en op blz. 56 „'t Gene dan God te samengevoegd heeft". Natuurlijk moet de stomme **e** van „Zijne" verdwijnen en moet de **s** van „te samen" een **z** worden.

Dit alles beschouwe men nu niet als het zoeken van spijkers op laag water. Als er in dit mijn geschrijf een taal- of stijlfout mocht zijn ingeslopen, dan zou dit te vergeven zijn, maar in officiëele stukken, die van de Synode uitgaan, kan en mag geen enkele fout geduld worden!

Het Huwelijksformulier. In beschouwingen van dit formulier zal ik mij niet begeven. Slechts wil ik één wensch uiten, nl. dat het aan de vrijheid van den Dienaar des Woords worde overgelaten en hem worde toegestaan, om — zooals trouwens nu reeds vrij algemeen gebruikelijk is — bruidegom en bruid te doen nederknielen onder het zingen van Ps. 134 : 2. De plechtige indruk, dien dit zingen en het tegelijk nederknielen maakt, zelfs gelijk mij meermalen gebleken is, op buitenstaanders, geeft mij vrijmoedigheid tot het uiten van dezen wensch.

Wij komen nu tot het teere punt van het Rapport, n.l. **De nieuwe Gezangen.** Ik noem dit een „teer punt", omdat het hier niet alleen gaat om het zuiver houden van leer en liturgie, maar omdat hier betreden wordt het gebied van de kunst, nl. van de dichtkunst en van de muziek, èn omdat men hier rekening heeft te houden met smaak, traditie en gevoeligheden.

De nieuwe gedeeltelijke berijming van de Tien Geboden komt mij zeer geslaagd voor. Alleen zou ik willen vragen of het tiende gebod, dat in den Dekaloog zoo breed geformuleerd is, niet al te stiefmoederlijk bedeeld is in één enkel vierregelig versje.

De nieuwe berijming van het derde vers van den Lofzang van Zacharias acht ik ook een groote verbetering. Toch voelen Deputaten zelf, dat er aan de versificatie nog iets ontbreekt, omdat de nieuwe zevende regel van het derde vers „Profeet des Allerhoogsten" niet rijmt op den overeenkomstigen regel van het vierde vers „Die met ons lot bewogen", gelijk het rijmschema van dit gezang eischt. Mij dunkt, dat dit bezwaar op te heffen is door in plaats van „Profeet des Allerhoogsten" te lezen

„Profeet van God den Hoogen". Deze woorden drukken dezelfde gedachte uit en rijmen op den zevenden regel van het vierde vers „Die met ons lot bewogen", en alles is dus in orde.

Deputaten stellen verder voor een nieuwe berijming van den „Bedezang vóór de Predikatie" en zeggen dan: „Deze berijming kan gezongen worden op de wijze van den Avondzang". Ik voeg daaraan toe: Ze kan ook gezongen worden op de wijze van Ps. 100 en óók op die van Ps. 134, en ik meen, dat deze beide melodieën te verkiezen zijn boven die van den Avondzang. Het kan toch niet ontkend worden, dat de laaatste niet alleen erg slepend en mat is, maar ook armelijk. Van de vier regels toch, waaruit iedere strophe bestaat, hebben de eerste en de vierde regel, op de eerste noot na, precies dezelfde melodie. Ik zou daarom voor deze nieuwe berijming liever de wijs van Ps. 100 of van Ps. 134, die welluidender zijn, gekozen zien. In nog sterkere mate geldt dit voor het laatste vers van den Avondzang, dat Deputaten voorstellen in elken Zondagavonddienst na het lezen van de Geloofsbelijdenis te zingen, gelijk dit trouwens al in vele kerken gebruikelijk is. Voor dit laatste vers van den Avondzang acht ik de melodie van Ps. 134 aangewezen. De doxologie „Drieëenig God, U zij al d'eer", komt in de slepende melodie van den Avondzang ganschelijk niet tot haar recht. Vergelijk daarmede nu eens de melodie van den laatsten regel van Ps. 134, die op zoo prachtige en krachtige wijze die lofverheffing tot uiting brengt, en men zal moeten toestemmen, dat het tot verrijking van den dienst des Woords zou strekken als de melodie van Ps. 134 gekozen werd voor het laatste vers van den Avondzang.

Over de veertien berijmde of niet-berijmde liederen, die worden voorgesteld, zal ik mij niet uitlaten. Jammer alleen vind ik het, dat niet meer het oog gehouden is op onze Christelijke feesten, terwijl het toch bekend is, dat het gebrek aan nieuwtestamentische liederen, passend voor onze Christelijke feesten, maar al te zeer gevoeld wordt. In dit gemis wordt maar voor een zeer klein deel voorzien. Het 4de, 6de en 10de lied, die de Opstanding der dooden bezingen, zouden desnoods op Paschen gebruikt kunnen worden; het 7de lied, een berijming van Jesaja 53, zou in de Lijdensweken dienst kunnen doen, terwijl het 2de lied. „Een kind is ons geboren, een Zoon is ons gegeven enz."

(Jes. 9 : 5), en het 3de lied: „de Engelenzang” heel geschikt op het Kerstfeest kunnen gezongen worden. Die Engelenzang is echter zóó kort, dat hij dáárom haast niet aangeheven kan worden. Had men er door herhalingen, desnoods door paraphraseering, eenige uitbreiding aan gegeven, dan was dat m.i. practischer geweest en was het zangstuk iets langer geworden dan dit zóó zóó uitgezongen liedeke.

Eenige Paaschhymnen ter eere van den opgestanen Heiland, een Hemelvaartslied, de glorie vermeldende van de met eer en heerlijkheid gekroonden Koning, enkele Pinksterzangen tot lof van den Heiligen Geest, den Trooster der Gemeente — hoe welkom zouden zij wezen aan de feestvierende menigte op haar hoogtijden saamgekomen in Gods huis! Evenwel, Deputaten waren gebonden aan den eisch der Synode, dat slechts gedeelten van de Schrift in aanmerking mochten komen, en het zal hun wel niet mogelijk geweest zijn om daarin stof te vinden, tot feesthymnen geschikt.

En nu eindelijk de **Muziek-bijlagen.**

Het Rapport bevat er tien, gemerkt van A tot en met J. Ze bestaan niet enkel uit melodieën, ook de harmonisatie is er bijgevoegd, ja zelfs geven de liederen A en B een vast voor- en naspel en I alleen een vast voorspel. Nu komt mij deze zorg wel wat overdreven voor; de Synode kan toch den organisten geen vaste voor- en naspelen gaan voorschrijven, en ook zal het wel niet de bedoeling zijn om aan de harmonisatie bindende kracht te verleenen. Zulk een aan banden leggen van de vrijheid toch zou te ver gaan.

Men kan deze melodieën in twee soorten verdeelen: sommige zijn als koraal-, andere als figuraal-muziek gecomponeerd. A en B zijn van de laatste soort en sluiten zich in ’t geheel niet bij ons kerkgezang aan. Die melodieën zijn ook te moeilijk en hebben de eigenaardigheid, dat ze een geweldige toonaardverwisseling geven. A begint met F-dur en gaat over in D-dur; B begint in Des-dur en eindigt in D-dur, hetgeen natuurlijk niet dan na vele, soms behendige, evoluties is tot stand gebracht. Ik acht deze melodieën geheel onaannemelijk voor onzen eeredienst, al wil ik gaarne de groote verdiensten erkennen, die zij als muzikale composities bezitten.

Melodie C, behoorende bij de 2de Berijming van de Artikelen

des Geloofs, vind ik prachtig geslaagd en is een waardige vervangster van de bestaande melodie, die niet te zingen is. De harmonie alleen wordt door een paar fouten ontsierd. (Geen kwart-sext-accoord op een zwak maatdeel!) Deze zangwijze sluit zich goed aan bij onze kerkelijke koraal-muziek.

Melodie D, behoorende bij de zegenbede uit Num. 6 : 24—26, is een lief, welluidend wijsje, zeer geschikt voor den huiselijken kring, maar naar het mij voorkomt, niet plechtig, niet gewijd genoeg voor de openbare godsdienstoefening.

E en F, dienende voor de woorden uit Jes. 9 : 5, onberijmd en voor Jes. 53, berijmd, beide koralen, acht ik ook zeer geslaagde composities, vallende onder het bereik van de zingende gemeente. Hetzelfde kan gezegd worden van Melodie G voor Jes. 55, berijmd; woorden en zangwijs vormen hier een aantrekkelijk geheel. De genoemde fout tegen de harmonie komt ook hier een enkele maal voor.

Melodie H, behoorende bij den Engelenzang, is, gelijk ik reeds opmerkte, veel te kort. Wel een aardig wijsje, maar toch minder geschikt voor ons kerkgezang, naar het mij voorkomt.

Melodie I voor 1 Cor. 15 : 16—20, onberijmd, is weer erg zwaar op de hand. Beginnende in C-dur, eindigt zij in Fis-dur! Waarvoor die ongewone sprongen van den toonaard dienen, is niet zeer duidelijk. Toch kan aan het slot een zekere bekoring niet worden ontzegd. Hoewel ze in den koraal-trant gehouden is, acht ik deze melodie te lastig en niet wel bruikbaar.

Melodie J eindelijk, behoorende bij de Apostolische Zegenbede, is ontleend aan de bekende Duitsche melodie. De laatste maat had ik liever veranderd gezien in twee maten, nl. een heele noot op de eerste en een halve noot op de tweede lettergreep van het woord „Amen". Ik meen, dat de oorspronkelijke Duitsche melodie dit ook aangeeft.

HET NIEUWE LEERBOEK VOOR DE CATECHISATIËN
(naar aanleiding van Dr van Katwijks artikel)
door
Dr J. WATERINK.

Met belangstelling las ik het artikel van de hand van Dr D. J. van Katwijk in het Mei-no. van dit tijdschrift. Niet alleen omdat alles, wat op het kerkelijk leven betrekking heeft als vanzelf de belangstelling heeft van den Gereformeerden theoloog, maar inzonderheid omdat het onderhavige onderwerp ook in het middelpunt van m'n studie-belang ligt.

Eerlijk wil ik zeggen, dat het me verheugde, dat er tegen het „rapport inzake het nieuwe leerboek voor de catchisatiën" bezwaar gemaakt werd. Juist omdat ik het zoo van harte eens was met hoofddoel en strekking van dat rapport, en men dan als vanzelf benieuwd is te weten welke argumenten tegen het voorgestelde zullen worden geopperd.

Na lezing wil ik dadelijk toegeven, dat Dr van Katwijk met grooten ernst zijn opinie heeft verdedigd, en dat er in zijn toon veel is, dat aantrekt. Evenwel kan ik niet ontkennen, dat het me leed doet, dat zijn artikel zoo sterk het karakter heeft van het verdedigen van een eigen meening, van het geven van een persoonlijk getuigenis, zonder dat wetenschappelijke motiveering wordt gegeven. Wel wordt hier en daar een beroep gedaan op de historie, maar het wil me voorkomen, zooals blijken zal, dat het de vraag is, of dit beroep juist is.

Laat het me vergund zijn, voordat ik het bewuste artikel verder ga bespreken, te doen opmerken, dat het niet in mijn bedoeling ligt het rapport van de deputaten ad hoc tot in de finesses te bespreken. Noch om de voorgestelde „modellen" voor het leerboek te prijzen. Een aanvallen van het concrete voorbeeld is steeds zeer gemakkelijk, en ik veronderstel, dat de deputaten zelve niets onaangenamer zullen vinden, dat dat hun rapport de aandacht verliest, omdat een meer of minder gelukkige zin uit het ontwerp-leerboek alle attentie heeft. Zóó moet

het niet. En gelukkig heeft Dr van Katwijk het ook niet gedaan. Terecht heeft hij gevoeld, dat er twee hoofdpunten liggen in het rapport.

Het punt van de volgorde der te behandelen onderwerpen.

En het punt van de methode van behandeling: vraag-methode of niet.

Het zij me vergund tegenover de door Dr van Katwijk verdedigde meening eenige punten naar voren te brengen, die m. i. door den geachten schrijver toch min of meer vergeten schijnen te zijn. Allereerst de volgorde.

Dr van Katwijk geeft in zijn artikel het gevoelen der deputaten kort weer. Bovendien is het rapportenboek voldoende bekend. Ik behoef zulks dus niet te doen.

Tegenover de meening van de deputaten inzake de volgorde van de te behandelen stof, voert de schr. deze argumenten aan. (Ik nummer ze gemakshalve.)

1. Ook in de confessie zullen de deputaten hinderlijke onvolmaaktheden ontmoeten. Ook deze is kind van haren tijd (pag. 10).

2. Een paedagogisch bezwaar. Het laten vervallen van de twaalf artikelen als leidraad bij de bespreking van het geloof zal schade doen aan het besef, dat we lid zijn van de éene ondeelbare onzichtbare kerk (pag.11—12).

3. Een methodologisch bezwaar. Het leerboek zal wel beantwoorden aan de eischen der scholastieke methode, maar zal te kort schieten op het stuk der religieuse opvoeding (pag.12).

Dan volgen eenige wenken, volgens welke Dr van Katwijk een leerboek zou willen zien opgesteld.

Wat betreft argument 1, merk ik op, dat dit, (ook door Dr van Katwijk zelve niet gewichtig geachte argument), toch feitelijk wel achterwege kan blijven. Immers, de hinderlijke onvolmaaktheden van den catechismus zijn ontstaan uit de methode van, en uit de volgorde, die de catechismus heeft. Deze zijn de „onvolmaaktheden", over welke de deputaten spreken; zij zijn die, welke geboren zijn uit het wezen van den catechismus, als een leerboek, dat de twaalf artikelen volgt. Er zijn ook andere feilen, die samen-

hangen met den tijd, in welken het leerboek werd gemaakt. Natuurlijk mogen die, bij een bespreking van de methode, niet worden uitgespeeld. Oók niet, wanneer ze in de Nederlandsche geloofsbelijdenis voorkomen. Dr van Katwijk zegt, dat „sommige leerstukken breedvoeriger en op meer dan éene plaats worden besproken, omdat men zich in die dagen daarvoor bizonder interesseerde". Ja, het moge zijn, — maar dat „breede", en dat „op meer dan één plaats" heeft met de methode niets te maken, indien het voorkomt uit bizondere interesse. En het gaat hier om de volgorde. Die is toch zeker wèl àf te denken van „oneffenheden"? De volgorde van den catechismus brengt noodwendig mee, dat er niet maar oneffenheden zijn, maar dat er is verbrokkeling en uiteenhaling van wat logisch bijeen behoort. In de dingen van het geloof geldt de logica toch zeker ook? Ik twijfel geen oogenblik of Dr van Katwijk zal gevoelen, dat het onder 1 gezegde onhoudbaar is.

Nu het belangrijker argument, dat onder 2 door ons werd omschreven.

Het klinkt wel mooi: „doordien men de twaalf artikelen als leidraad heeft bij de behandeling van de geloofsleer, zullen de kinderen beter gevoelen: ik vind hier eene belijdenis van Wie de Heere God is, en die belijdenis moet ik medebelijden, omdat ik behoor tot de éene, algemeene, christelijke Kerk". Bijna zou ik geneigd zijn te vragen: hoe is het dan mogelijk geweest, dat onder vigeur van de onderscheiden catechismi, er zooveel verdeeldheid kwam — en dat het besef van die eenheid der algemeene kerk vaakt het sterkst is bij ethischen, die gewoonlijk geen catechismus leeren, en het zwaktst bij gereformeerden en christelijk-gereformeerden, die hun catechismus plegen te leeren vanaf, soms zelfs reeds op de schoolbanken? Daarbij komt nog iets. Reeds onmiddellijk in den aanvang der besprekingen van die twaalf artikelen, komen we voor de noodzaak allerlei controvers te behandelen, even goed, als zulks het geval zal zijn bij elke volgorde. Maar maakt dit op de kinderen niet veel meer den indruk van on eenigheid dan van eenheid van de geheele kerk van Christus? En dan: Wat is het groote belang? Dat de kinderen op grond van het feit, dat de twaalf artikelen de nog steeds voor alle kerken geldende

belijdenis is, weten kunnen en weten mogen, dat er is eene eenheid van allen die gelooven? Moet dat nu persé worden bijgebracht op deze wijze, dat die twaalf artikelen „ook in volgorde worden gevolgd"? Met even veel recht als Dr van Katwijk zijn bewering doet, zal ik dit kunnen poneeren:

Major: Het is noodig, dat ter catechisatie de leerlingen voor allerlei dwaling worden gewaarschuwd, en dat zij eigen belijden wel omlijnd voor het bewustzijn zien voorgesteld.

Minor: De twaalf artikelen dienen steeds het symbool van de eenheid van de christelijke kerk te blijven, ook voor het bewustzijn van den leerling.

Conclusie: Die twaalf artikelen mogen nimmer gebruikt worden als leidraad bij de bespreking van den geloofsinhoud ter catechisatie.

Ik weet wel, er is in deze bewering iets veel te exclusiefs. Maar het gaat er hier om, aan te toonen, dat de redeneering van Dr van Katwijk toch even goed grond kan zijn voor een aanval óp, dan voor een verdediging van het nieuwe voorstel.

Hiermee is het m. i. duidelijk gemaakt, hoe de „paedagogische grond" van Dr van Katwijk er eene is, die toch eigenlijk niet wel houdbaar is. Immers, men kan dien grond zoowel aanvoeren bij het pro als bij het contra. Dit wijst er dan ook op, dat er in de redeneering een fout moet zitten.

Dit is inderdaad het geval.

De mooie gedachte, die Dr van Katwijk vindt in dat hebben van de twaalf artikelen als leidraad bij de bespreking van de geloofsleer, is voor kinderen en jonge menschen eenvoudig niet te grijpen. Men mag dat betreuren, maar het is zoo. Trouwens, ook voor ouderen is dat het geval. De wetten van onze opmerkzaamheid brengen nu eenmaal mee, dat bij gelijke hoofdlijn, en verschillende onderdeelen, niet de overeenkomst, maar juist het verschil wordt gemarkeerd [1]). Dat dus in het onderhavige geval de kinderen nog veel sterker indruk krijgen, bijv. van de dwaasheid van de Roomsche leer, wanneer die leer in verband met hun en onze twaalf artikelen wordt geteekend. Laat de

---

[1]) Cf. Dr Th. Kerll, Die Lehre von der Aufmerksamkeit[4], 68sqq, 122.qq

catecheet bijv. eerst eens uitleggen Zondag 18, met zijn controvers tegen Rome en Luther, en dan eens gaan vertellen, dat ook dat artikel van de hemelvaart weer zoo heerlijk laat zien de eenheid van de kerk van Christus — en als hij er aan toe komt, laat hij dan de volgende week eens vragen, wat de jonge menschen hebben onthouden van de bespreking. Dan zullen ze òf de tegenstelling hebben vastgehouden, òf ze snappen van de eenheid in de veelheid zoo weinig, dat ze aan het verwarren zijn gegaan, òf ze zijn alles vergeten; deze laatste mogelijkheid blijft natuurlijk bij elke methode en bij alle jonge menschen. De gang van zaken, die Dr van Katwijk zich voorstelt is voor het bewustzijn van het kind niet mogelijk, omdat de psychische wetten andere eischen stellen, dan de schrijver voor zijn idée noodig heeft. Daarom is de paedagogische reden van Dr van Katwijk o. i. er eene, die in strijd is met goede paedagogiek. En is dit zoo, dan valt ook zijn beschouwing omtrent het leerboek-rapport op dit punt.

Wat betreft het derde argument, dat Dr van Katwijk aanvoerdt tegen de voorgestelde volgorde, het „methodologisch bezwaar", het volgende.

Tot recht verstand is het noodig, dat ik hier eerst eenige zinnen uit het bewuste artikel citeer. Dr van Katwijk zegt dan o. m.:

„Het leerboek, dat wij naar de theologische methode zouden krijgen, zal zeker heel verdienstelijk kunnen zijn als handboekje der leerstellige godgeleerdheid, maar het wil mij niet gewenscht voorkomen voor onze catechisatiën. De scholastieke methode is uitnemend om in logischen samenhang den inhoud der geloofswaarheden uit een te zetten; daarom is zij de eenig juiste methode in de school der wetenschap. Maar onze kinderen hebben daaraan geen behoefte; zij moeten hebben onderwijs uit Gods Woord van wat hun noodig is, om hunnen God en hunnen Zaligmaker te belijden, en als belijdende geloovigen aan den disch des Heeren aan te zitten. Vandaar, dat hun in handen gegeven moet werden een boek, dat niet bespiegelend spreekt over de waarheid, met als aanhangsel stichtelijke en practische opmerkingen, maar zij moeten een boek hebben, dat spreekt vanuit hun eigen millieu; dat

spreekt in den toon van oprecht belijden uit innige overtuiging..."

Eene zin spatiëerde ik.

Onze kinderen zouden volgens Dr van Katwijk geen behoefte hebben aan een uiteenzetting van den logischen samenhang van de dingen. Wel aan een boek dat spreekt vanuit hun eigen milieu in den toon van oprecht belijden.

Het laatste stem ik volkomen toe. We willen beginnen met die gedachte te aanvaarden. Maar hoe ziet het er nu in de geest van die leerlingen uit. Dat is toch zeker een heel gewone menschen-ziel? En dus ook een ziel, die behoefte heeft aan een „einheitliche" voorstelling? [1]) Ik zou willen vragen: Kán een mensch, die van God genade ontvangt om de waarheid te belijden, en die een normaal aangelegden geest heeft, het stellen buiten een inzicht in den logischen samenhang van de geloofswaarheden? Hoe zal hij, om enkele voorbeelden te noemen, het geloof verstaan zonder de rechtvaardigmaking, en deze weer zonder den logischen samenhang te zien met de voldoening van Christus eenerzijds en de erfschuld anderzijds. Maar het noemen van het woord erfschuld veronderstelt weer een begrip erfsmet ook, anders is het begrip erfschuld niet juist aanwezig. En erfsmet en erfschuld veronderstellen weer kennis van schepping naar Gods beeld en van werkverbond......... En zoo zou ik kunnen doorgaan. Gelooven is toch zeker éérst kennen van de waarheid, die ons God in Zijn Woord heeft geopenbaard? En kennen is toch zeker onmogelijk zonder begrippen? En begrippen kan ik toch zeker niet hebben zonder oordeelen, en oordeelen kan ik toch weer niet vormen zonder een logischen samenhang der dingen te zien? [2])

Volgens Dr van Katwijk is nu de scholastieke methode de aangewezene om in logischen samenhang den inhoud der geloofswaarheden uiteen te zetten. (Dat „scholastieke" aanvaard ik in dit verband niet. De catechismus is veel en veel meer scholastisch in methode dan de belijdenis!) Maar ook volgens Dr van Katwijk staat het dus vast, dat de methode van de belijdenis de betere is om logisch inzicht te geven.

Dr van Katwijk stelt evenwel dit dilemma: òf spreken in den

---

[1]) Cf. Dr Th. Kerll, t.a.p. 139 sqq. August Messer, Psychologie, 180 sqq.

[2]) Cf. August Messer. t.a.p. 206sqq. Dr J. Woltjer, Het woord, 8sqq.

toon van oprecht belijden uit innige overtuiging — òf den logischen samenhang zien.

Waarom heeft de geachte schrijver tot het stellen van dit dilemma recht? Sluit het een het ander uit? Waarom is het waar: tot het meegesleept worden tot zulk belijden van zulk gelooven, is niet de theologische methode geschikt, wél die, welke zich aansluit bij de Apostolische geloofsbelijdenis: „Ik geloof"?

Deze stelling bewijst de Schrijver niet. Het ware anders wel de moeite waard geweest dit bewijs te leveren. Bovendien wordt dan toch bij dat laatste (werkelijk, in zóó absoluten zin niet noodig) afgezien van de noodzakelijkheid van den logischen samenhang in het bewustzijn van den leerling.

De zaak staat dus zoo volgens Dr van Katwijk:

Of de theologische methode.

Resultante: 1. Logisch inzicht in den samenhang der geloofswaarheden.
2. Geen spreken in den toon van oprecht belijden uit innige overtuiging.

Of de aansluiting bij het apostolicum.

Resultante: 3. Geen logisch inzicht in den samenhang. (Onnoodig.)
4. De toon van oprecht belijden uit innige overtuiging.

Wij poneeren: Resultante 1 en 4 zijn beide noodig.

Resultante 3 is juist. (Zie ook rapport deputaten pag. 106 midden-alinea.)

Conclusie: Bij aansluiting bij apostoliucm is vereeniging van resultante 1 en 4 niet mogelijk.

We hebben dan nog te bewijzen, dat resultante 2 onjuist is, en dat het wèl mogelijk is bij de theologische methode te spreken in den toon van oprecht belijden uit innige overtuiging.

Dit bewijs is inderdaad gemakkelijk te leveren. Ik behoef daartoe slechts te verwijzen naar de catechismi van Westminster. [1]) Deze laten de volgorde van de twaalf artikelen varen en hebben de gewone theologische orde. En stellen zij zich niet in het milieu van den leerling? En omgekeerd, zijn er niet vele catechismi met de volgorde van het apostolicum,

---

[1]) Cf. A. F. Mitchell, Catechismus of the second Reformation.

waar de innigheid niet wordt gevonden? Ligt dan de toon aan de volgorde? Dat zal toch niemand, ook Dr van Katwijk niet, denken?! Dat is eenvoudig een kwestie van opstellen.

Conclusie: Het is mogelijk met de theologische methode aan de eischen van de logica en aan die van de geloofspraxis beide te voldoen. Het is dus wenschelijk de volgorde van de Nederlandsche Geloofsbelijdenis te kiezen.

Tenslotte geeft Dr van Katwijk onder dit punt nog een opmerking naar aanleiding van een bewering der deputaten, en een schema van de volgorde, die hij zich voorstelt. Het ligt buiten mijn taak op deze alinea's breed in te gaan. Slechts zij opgemerkt, dat het mij wil voorkomen, dat de indeeling, die Dr van Katwijk voorstelt, toch min of meer geweld moet doen aan de eischen der goede logica. Hoe kan ik met de leerlingen bespreken de begrippen „kerk", „genadeverbond", en de „zegeningen, die daardoor hun deel zijn", vóór ik gesproken heb over de vraag „wie God voor hen is" (enz., die kennis uiteengezet aan de hand van het Apostolisch symbool); dus ook zeker: straks wéér christologie, leer van de verlossing, kerk, enz. Waar is hier de „einheitliche" voorstelling? En waar de logische mogelijkheid?

Het tweede bezwaar van Dr van Katwijk gaat tegen het voorstel van deputaten de vraagmethode te doen vervallen.

De aanval van Dr van Katwijk op het voorstel van de deputaten is in drie deelen te splitsen Eerst worden de drie argumenten, die de deputaten voor hun meening aanvoerden, besproken. Daarna ontleent de schrijver zijn argumenteering aan het doel van het leerboek voor de catechisatie, en ten slotte oordeelt hij, dat de stellingen naar de thetische methode uit den aard der zaak meer een scholastiek karakter zullen dragen; dat zij meer uitspraak van het verstand dan van het hart zullen zijn.

Allereerst gaan we alzoo na, wat Dr van Katwijk tegenover de argumenten van de deputaten opmerkt. Wanneer de deputaten zeggen: deze thetische methode is meer dan de vraagmethode in overeenstemming met het karakter der catechese, als ambtelijk onderwijs door den Dienaar des Woords gegeven...

Ook in de methode van onderwijs moet uitkomen, dat de heilsleer niet vragenderwijs uit het bewustzijn van den leerling wordt afgeleid, maar van buiten af, uit de openbaring Gods tot hem wordt gebracht; — dan merkt de Schrijver daartegen op: Ik voor mij geloof, dat allen, die de Gereformeerde catechismi opgesteld hebben, van harte beleden, dat de heilsleer berust op Goddelijke Openbaring, en dat zij de vraagmethode uit heel andere overwegingen gebruikten dan de heilsleer uit het bewustzijn van den leerling af te leiden.

Deze opmerking zegt natuurlijk niets. Er is geen mensch, die eenigszins ter zake kundig is, die eraan denken zou, te stellen dat de Catechismi-opstellers n i e t de heilsleer uit de goddelijke openbaring afleidden. Maar dat zeggen deputaten dan ook natuurlijk allerminst. Maar dan moet men ook een argument als hier gebruikt, achterwege laten.

Intusschen mag de opmerking worden gemaakt, dat we zeer wel weten, waarom die oude Catechismi-opstellers dan wel voor de vraagmethode kozen. [1])

Reeds in den aanvang der negende eeuw had men vraagboeken, aan de hand van dewelke de „leeken” werden onderwezen. De sendgerichten speciaal hadden een handleiding in deze boekjes, en de geestelijken hielden zich bij het onderwijs om begrijpelijke redenen aan deze boeken; immers, kenden de leden hunner parochie de antwoorden goed, dan werd er ook voor het „sendgerecht” een goed figuur gemaakt. Door de middeleeuwen heen houdt men deze vraagboeken, en ook de Waldenzen maken in hun „Interrogacions menors” van de oude methode gebruik. De reden om welke deze methode was ingevoerd, was alleen deze, dat men speciaal met het oog op eventueele visitatie beter een objectieve maatstaf ter beoordeeling had; de reden om welke ze werd gehandhaafd was, voor zoover na te gaan, alleen deze, dat men ze nu eenmaal had, en dat het vraagboek was ingeburgerd. Ook Luther sluit zich bij deze praxis aan. N i e t a l z o o C a l v i j n.

Calvijns eerste catechismus, (cat. genev. pr.) is niet in den vraag-en-antwoordvorm. [2]) Calvijn moet voor deze afwijking

---

[1]) Cf. Ferd. Probst, Geschichte der katholischen Catechese. (Breslau, 1887).

[2]) Cf. P. Biesterveld, Schets van de Symboliek, 60.

van het bestaande zijn reden gehad hebben. Immers, het is meer opzettelijk een andere, dan de tot nog toe gevolgde, methode te kiezen, dan eenvoudig zich aan te sluiten aan het bestaande. En al is het nu waar, dat Calvijn (met het oog op de eerst Luthersche landen?) later in zijn volgend leerboek de vraagmethode invoert — voor de „heel andere overwegingen", die er toe leidden, te kiezen voor de vraagmethode, blijft dan toch niet veel principieel motief over.

Van het argument van de deputaten maakt Dr van Katwijk zich dan toch wel heel gemakkelijk af. Het is toch niet te loochenen, dat de Schrijver, die (zooals we zeiden, op o. i. onjuiste gronden), meende, dat alleen het volgen van de methode van de twaalf artikelen reeds den kinderen den indruk zou geven van de eenheid der Christelijke kerk, hier wel wat meer had mogen rekenen met de groote beteekenis van den vorm, speciaal voor de jonge menschen. Wanneer de volgorde van de twaalf artikelen reeds zooveel indruk zou maken, was is er dan niet te verwachten van de vraagvorm, die werkelijk telkens weer den indruk moet wekken, dat het geleerde door logische redeneering uit het bewustzijn van den leerling komt. We denken hier bijv. aan de redeneering van onzen Catechismus in Zondag vijf en zes. Het „waaruit weet ge dat" van vraag 19 neemt ook dien indruk niet weg. Immers, de leerlingen laten, ook al zegt de leeraar tien malen, dat het op heel de redeneering ziet, voor hun bewustzijn de gedachte van de samenhang met het onmiddellijk voorafgaande niet los. (Zie omtrent dit punt ook hetgeen we verder opmerken.)

Wat het tweede argument betreft, waarbij deputaten zeggen: door de thetische methode wordt het euvel bestreden, dat de antwoorden los van de vragen mechanisch van buiten worden geleerd — Dr van Katwijk merkt hiertegen op: dit komt niet voort uit de methode, maar uit een zeker gebrek aan tucht; de catecheet moet zorgen dat vraag en antwoord geleerd worden.

Dit klinkt wel juist. Maar ik waag het te vragen: Ten 1ste, geeft de nu gevolgde methode tot dit euvel dan geen aanleiding? Als Dr van Katwijk zegt: dit komt niet voort uit de methode, dan zeg ik: het komt voort uit het feit, dat de methode o, zoo licht aanleiding geeft. Ten 2de vraag ik: hoeveel catecheten lijden dan aan dat „gebrek aan tucht"? Wie wel eens onder-

zoekingen op het terrein van de catechese heeft ingesteld, zou hier gemakkelijk ontstellende cijfers kunnen laten zien. Het is niet goed, zoo te doen. Toegegeven. Maar de practijk spreekt toch ook een woordje.

En dan: er is toch ook zooiets als een psychologische wet! Ook voor deze kwestie.

Alleen bij mechanisch als op een relletje van buiten leeren is het mogelijk vraag en antwoord „even glad" op te zeggen. Maar de opmerkzaamheid, en de gedachtevoorstelling wordt door de incisie tusschen vraag en antwoord onderbroken. Wanneer het te doen is om bestrijding van het mechanisch leeren, dan zal men er prijs op moeten stellen, dat vraag en antwoord niet op één dreun worden opgezegd. Juist waar „begrip" van het geleerde is, zal ieder catecheet een minder of meer groote rust tusschen vraag en antwoord kunnen constateeren, als bewijs, dat hier een moeilijkheid ligt voor de „Lernfähigkeit" van den catechisant. Een moeilijkheid, die aanleiding is, om telkens weer de interesse van het leeren te verplaatsen naar dat deel, dat gewoonlijk den belangrijksten inhoud heeft: het antwoord. Overigens valt een deel van de argumenteering hier onder de bespreking van de bestrijding van het derde argument van de deputaten.

De deputaten zeggen ten derde, dat deze methode van onderwijzing meer in overeenstemming is met de eischen, die de tegenwoordige paedagogiek stelt.

Dr van Katwijk merkt hierbij op: 1ste, deze stelling wordt niet nader geadstrueerd, zij is zeer algemeen gesteld en daarom niet gemakkelijk te beoordeelen; 2de: deputaten halen de vraagmethode door een achterdeur weer in; (doordien zij aan het eind der les repetitie-vragen stelden).

Omtrent de eerste opmerking van Dr van Katwijk, die natuurlijk geen enkele bestrijding inhoudt, zij opgemerkt, dat deputaten geen wetenschappelijk artikel schrijven, wanneer zij een synode-rapport opstellen. Zij zouden wel eenige voorbeelden kunnen aanhalen. Wat bijv. te denken van een boek over historie, of aardrijkskunde in den vraag- en antwoordvorm? Ja, zal Dr van Katwijk zeggen, maar het karakter van zulk een boek, van zulk een vak is anders. Toegegeven. Maar wat dan te denken van een uiteenzetting over een geloofsstuk tot leering

en stichting gegeven, in den vorm van vragen en antwoorden? Niemand zal er aan denken zulk een werk uit te geven.

Daarmee is slechts zijdelings het beweren van deputaten geadstrueerd. Deze konden in een niet-wetenschappelijk rapport natuurlijk geen beschrijving geven over de plaats van het vraagboek in de paedagogiek. Hoe echter Dr van Katwijk zeggen kan, dat de bewering van de deputaten zeer algemeen gesteld is, weet ik het niet. Het is zoo als het er staat. De tegenwoordige paedagogiek moet van het vraag-boek niets hebben. Dat is toch wel voldoende bekend. Niet alleen de bovengenoemde reden van de storing in de „Einheitlichkeit der Gedankenvorstellungen", maar ook andere oorzaken zijn er, om dewelke de vraag- en antwoord-vorm bij de paedagogen uit de gratie is. En geen wonder. De onderzoekingen van onderscheiden psychologen en paedagogen hadden tot resultaat, dat duidelijk bleek, dat het leeren het gemakkelijkst is, dáár, waar zoo weinig mogelijk incisies in de leerstof zijn; dat een korte, logische zin, met goede woordkeus, zoo mogelijk met rythmus of alliteraties het best wordt gememoriseerd; dat de opmerkzaamheid een bepaalden omvang heeft, zóó, dat naast een hoogtepunt in die opmerkzaamheid steeds een inzinking (vallei) zich bevindt; dat bij vragen en antwoorden de aanhef van het antwoord immer min of meer willekeurig is gekozen, en daarom storend werkt (men heeft zóó immers twee „aanvangen" in één thesis); dat in het algemeen de vraag-en-antwoord vorm verwarrend werkt voor de typen met een meer visueele herinnering (dat zijn dus in de meeste gevallen de minder goede leerlingen), enz. Zoo zou ik door kunnen gaan. [1]) Genoeg echter om te doen zien, dat inderdaad de bewering der deputaten op goede gronden rust, en dat men zich ook van dit argument niet maar kan afmaken met een: de deputaten halen de vraagmethode weer in, door de vragen aan het eind. Deze zijn v o o r r e p e t i t i e g o e d. Door de vraag de h e r i n n e r i n g aan de thesis — maar met dat al blijft de thesis c o m p l e e t, spreekt zij een volledig oordeel uit, en zit er geen stuk van de gedachte in een (veelal niet

---

[1]) Cf. Voor de zeer uitgebreide literatuur over dit punt vermeld ik alleen de opgaaf van de werken achterin: N. Braunshausen, Experimentelle Psychologie.

geleerde) vraag, (zoodat het antwoord niets zegt). Zóó is wel degelijk de argumenteering en de wijze van doen der deputaten zeer goed te verdedigen.

Dr van Katwijk zegt verder (pag. 14) : Doel van het leerboek op de catechisaties is ten eerste : de stof te geven, die de leerling zich in het geheugen moet prenten. Aan dit uit-het-hoofd-leeren moet groote beteekenis worden gehecht. (Zeer juist ! En daarom kieze men de manier, waarop dat het beste kan.) Ten tweede moet dit leerboek de leidraad wezen voor de nadere uiteenzetting van den docent. (Ook zeer waar. Ook de verder in deze alinea ontwikkelde gedachten van Dr van Katwijk zijn juist o. i., maar bevatten dan ook geen enkel element t e g e n het door de deputaten voorgestelde.) Maar nu zegt de geachte schrijver, dat een leerboek naar de vraagmethode beter aan dit doel (deze doeleinden) zal beantwoorden, dan een boekje naar de thetische methode.

Want: 1ste, het verband is bij de vraagmethode doorzichtiger ; 2de, de belangstelling van den leerling wordt bij de vraagmethode opgewekt. (Dit is volgens Dr van Katwijk „het groote voordeel.") In de vraag wordt duidelijk het punt aangewezen waarop het aankomt. Op zulke vragen moet dan een antwoord volgen, dat aanstonds het hoofdpunt in het volle licht zet. Zoo kunnen de antwoorden kort en toch rijk van inhoud zijn. In dit opzicht, zegt Dr van Katwijk, is de catechismus een uitnemend leerboek, dat als model kan dienen. [1])

Allereerst de bewering, dat het verband met de vraagmethode doorzichtiger is. A l s d a t z o o m o e t z ij n, dan valt Dr van Katwijk hier in zijn eigen zwaard ; want als het waar is, dat (zooals onder 2de gezegd wordt) de vraag reeds het hoofdpunt noemt, dan is geen andere constructie mogelijk, dan dié, bij welke den schijn wordt gewekt, dat niet uit de Schrift, maar uit het bewustzijn de waarheid tot ons komt. En weer verwijs ik naar Zondag 5/6 als voorbeeld. En dan geeft Dr van Katwijk

---

[1]) Deze opmerking is me een raadsel. Daar ik echter in mijn dissertatie de vrucht van een vrij omvangrijk onderzoek publiceerde meen ik me ontslagen te mogen achten van een weerlegging van dit punt. Cf. J. Waterink, Plaats en methode van de ambtelijke vakken. 218—282.

zelf een adstrueering voor een vroeger door hem bestreden bewering van de deputaten.

Daarbij: het wil me voorkomen, dat de opmerking van Dr van Katwijk onder 2e, toch in geen enkel opzicht houdbaar is tegenover de wetten van een gezonde psychologie. Wekt de vraag-en-antwoord-methode inderdaad de belangstelling van den leerling? Zit 'm dat in die vragen? Een catechisant zei eens tegen me: gek, dat die menschen je altijd dingen willen laten vragen, die je heelemaal niet vragen wil. Door de vraag-en-antwoord-methode wordt juist in den belangstellingsgang van den leerling een zekere onrust gewerkt. Laat hem kort en bondig in een logisch geheel van stellingen zien, hoe het is, — en geef hem de gelegenheid zijn eigen vragen aan den catecheet te doen. Indien het waar is, dat door de vragen en antwoorden de belangstelling wordt gewekt, dan is dit alleen mogelijk — psychologisch gezien — indien de vragen-en-antwoorden-successie juist de interesse-volgorde van den leerling dekt. Anders stoort deze methode de belangstelling. En zal deze vraag en antwoord volgorde weer de interesse-volgorde van den leerling dekken, dan wordt weer onafwijsbaar den indruk gewekt, dat de geloofswaarheden door verstandelijke redeneering ons bekend worden. En zoo draaien we juist met de vraagmethode rond in den vicieusen cirkel, voor welke Dr van Katwijk zoo bang is. Hier is er vooral behoefte aan psychologische bezinning, vóór we eenige opmerkingen van zielkundigen aard maken.

Als laatste voordeel van de vraagmethode boven de „thetische" noemt Dr van Katwijk dit (het is volgens hem een voordeel „van onschatbare beteekenis"): „De stellingen naar de thetische methode zullen uit den aard der zaak een scholastiek karakter dragen; meer vrucht van het verstand dan uitspraak van het hart zijn. Dit euvel komt men niet te boven door hier en daar een stichtelijke opmerking er doorheen te vlechten. Bij de vraagmethode wordt het met succes vermeden. Ieder antwoord draagt het karakter van een belijdenis. De leerling moet gevoelen, dat in zijn boek niet over de Waarheid gesproken wordt; maar dat daar aan het woord is: een belijdende gemeente, waartoe ook hij behoort, en met wie hij tot Gods eere moet medebelijden".

Is dat nu juist, wat hier staat? Moeten de „stellingen" eo ipso wat „vrucht van het verstand zijn" met „een stichtelijke

opmerking er doorheen"? Wel, laten we dan eens naast elkaar zetten: art. 26 van onze belijdenis en antwoord 49 van den Catechismus, waar zij beide handelen van het Middelaarswerk van Christus in den hemel. „Wij gelooven, dat wij geenen toegang hebben tot God dan alleen door den eenigen Middelaar en Voorspraak, Jezus Christus, den rechtvaardige......... Maar deze Middelaar, dien de Vader ons gegeven heeft tusschen zich en ons, moet ons door zijne grootheid niet verschrikken, om ons een ander naar ons goeddunken te zoeken. Want er is niemand, noch in den hemel, noch op de aarde onder de schepselen, die ons liever heeft dan Jezus Christus, dewelke, hoewel Hij in de gestaltenis Gods was, nochtans zichzelf vernietigd heeft......... Indien wij nu een anderen Middelaar zoeken moesten, die ons goedgunstig ware, wien zouden wij vinden kunnen, die ons meer beminde dan Hij, die Zijn leven voor ons gelaten heeft, ook toen wij nog vijanden waren?" Zet daarnaast gerust vragen 46, 49, 50 van den Catechismus! De vergelijking valt uit in 't voordeel van de t h e t i s c h e belijdenis.

Reeds met dit enkele voorbeeld valt, meen ik, de bewering van Dr van Katwijk. De toon maakt de muziek. En die toon hangt in dit geval niet af van de kwestie: vraag-methode of niet, maar van den persoon en van de gaven van den opsteller, of, indien er meer dan één opsteller is, van hem, die het project maakt en van degenen, die keuren.

Hiermee ben ik gekomen aan het eind van de bespreking van het artikel van Dr van Katwijk. Hij oefent ook critiek op de „proeve" van bewerking van het leerboek. Ik geef toe, dat het mogelijk is, dat op die proeve eenige aanmerkingen worden gemaakt. Ook misschien wel zóó, dat de deputaten zelf erkennen, dat er juiste opmerkingen bij zijn.

Maar van ganscher harte hoop ik, dat men nu niet op de bijzaak — het model — maar op de principia, van welke men heeft uit te gaan, allen nadruk legt. Deze twee vragen staan in het geding: de volgorde, theologisch of anthropologisch, en: de vraagmethode, ja dan neen. Daarover oordeele men eerst. Dan loopt het met het ontwerp wel los. Kan men dat in drie jaar niet zoo maken, dat het algemeen gevoelen bevredigd is, dan doe men er zes jaar over. Maar de twee genoemde principieele kwesties moeten worden uitgemaakt.

Met een wijziging maakt ik het woord van Dr van Katwijk tot het mijne:

Hoezeer ik met hoogachting vervuld ben, voor den persoon van Dr van Katwijk, en respect heb voor de goede bedoeling van zijn artikel, hoop ik niet, dat hij zijn wensch vervuld zal zien; — wèl hoop ik, dat de synode zal besluiten, het leerboek voor de catechisatiën in te richten op de wijze zooals in het rapport der deputaten is aangegeven. Zoowel wat de leerstof als de methode aangaat, worde ons nieuwe leerboek opgesteld, volgens de lijnen, die in het rapport zijn getrokken.

RECENSIE.

Dr V. Hepp, Dr Herman Bavinck.
Amsterdam, W. ten Have, 1922/23.

De Bavinck-biografie van Prof. Hepp is een werk van beteekenis. De figuur van Bavinck met zijn levenstragiek en levensblijheid komt voor U te staan. De auteur is schilder.

Aan materiaal heeft het Prof. Hepp niet ontbroken. Zelf heeft hij geen moeite ontzien om gegevens te verzamelen. Daarbij heeft hij inzage verkregen van Bavinck's „Dagboek" en van een gedeelte der brieven, die Bavinck aan Prof. Snouck Hurgronje geschreven heeft, uit welke brieven o. a. blijkt, dat (hetgeen slechts weinigen onder de leerlingen hebben geweten of vermoed) het onderwijs van Kuenen niet zonder uitwerking is gebleven op den man, die, dank zij Gods genade, aan het eind zijns levens verklaren kon: „ik heb het geloof behouden".

De auteur heeft de werken van Bavinck nauwkeurig gelezen en weet sommige passages hier en daar op een gelukkige wijze te pas te brengen.

Het materiaal is door Prof. Hepp uitnemend verwerkt, hij goot zijn stof in een aangenamen, leesbaren vorm. Prof. Hepp stileert goed, er zijn in dit werk pagina's, die de meesterhand verraden. De constructie van het boek is voortreffelijk.

Toch heb ik enkele bemerkingen.

De auteur heeft blijkens de inleiding geen „In Memoriam" willen geven, maar zich ten doel gesteld een biografie te bieden. Niet maar een proeve van levens b e s c h r ij v i n g , maar evenzeer van levens b e o o r d e e l i n g. De bezwaren, die, naar de Schrijver verwacht, zullen ingebracht worden op dezen grond, dat we nog te dicht bij Bavinck staan om hem in zijn levenswerk objectief te kunnen waardeeren, acht hij niet steekhoudend. Uit het boek zelf blijkt echter, dat Prof. Hepp deze bezwaren heeft onderschat. Immers, dit is het eigenaardige in deze biografie: hoe verder de auteur in het leven van Bavinck teruggaat, des te helderder zijn de lijnen, die hij trekt, hoe dichter hij bij het heden komt, en hoe meer hij nadert de „histoire contemporaine", des te vager worden de omtrekken, des te onbevredigender de verklarings-hypothesen. Reeds bij de „Um-

kippung", die Bavinck in 1899 doormaakte, roept Prof. Hepp het „onberekenbare" als verklaringshypothese te voorschijn en erkent hij zelf, dat dit vluchten naar het „onberekenbare" de oplossing niet biedt. Van de laatste levensjaren zegt hij op pag. 325, dat ook met het door hem gezegde deze niet doorzichtig zijn geworden en Bavinck „in een wade" begraven is. Ja, op pag. 335 schuift hij zelf bewust het gordijn dicht en constateert, dat verdere gegevens, door hem verzameld, althans voorloopig niet gepubliceerd worden. „De feiten en indrukken zijn daarvoor nog veel te versch". Levert Prof. Hepp daarmee zelf niet het bewijs voor de stelling, dat een volledige Bavinck-biografie, levens*beschrijving* en levens*beoordeeling*, thans praematuur is?

Het ontbreekt ons, die thans leven, aan de noodige objectiviteit. We kunnen niet alles zeggen wat wij weten, en zijn, omdat wij zelf een deel van die gewichtige historie uit het eerste vierde der twintigste eeuw meer of minder bewust mee hebben doorleefd, niet de geschikte personen om over het gebeuren op kerkelijk erf in verband met den persoon van Bavinck, een geheel zakelijk oordeel te vellen. Onze sympathieën spreken te veel mee. De schrijver erkent met openhartigheid (blz. 2), dat de latere biografie het stellig in objectiviteit kan winnen van die, welke kort na iemands overlijden is te boek gesteld. Uiteraard draagt deze biografie, geschreven bij het pas gesloten graf, een vrij subjectief karakter. Aan subjectieve waardschatting is bij een levensbeoordeeling nooit te ontkomen, maar dit bezwaar spitst zich buitengewoon toe, wanneer gebeurtenissen uit ons kerkelijk leven beschreven worden, waarin thans nog levende personen een rol hebben vervuld en over welker waardeering onder onze beste mannen zooveel verschil van inzicht was.

Neem bijv. de belangrijke periode 1899—1903. Een auteur, die minder voor de Vrije Universiteit gevoelt dan Prof. Hepp, zou een Bavinck-beeld uit deze jaren geven met veel scherpere lijn dan het hier geteekende. Het beeld, dat de auteur van Bavinck in zijn verhouding tot de mannen der Vrije Universiteit ontwerpt, is niet volledig. Bavinck was in zijne oppositie veel forscher dan Prof. Hepp aangeeft. Hetgeen ter Synode van Arnhem voorviel, is wel wat sober verhaald voor een rechte

Bavinck-biografie; hier had o. a. uitgevorscht moeten worden, van wie de gedachte is uitgegaan Bavinck en Biesterveld aan de Vrije Universiteit te benoemen en op deze wijze een oplossing van de opleidingskwestie te forceeren; er had beschreven moeten worden, hoe het psychologisch mogelijk was, dat Bavinck onder bekoring van deze gedachte kwam. De verandering toch, die Bavinck het meest aangreep, was niet die van 1899, maar van 1902. Nu zegt Prof. Hepp misschien: maar al deze dingen kunnen nog niet besproken worden. Ik stem dat toe. Maar dan blijkt hieruit ook, dat van een biografie in den eigenlijken zin, van een persoonsbeschrijving ten voeten uit, en van een objectief gehouden beoordeeling thans moeilijk sprake kan zijn.

Op een paar onderdeelen moet nog even de vinger gelegd. Twee figuren uit den opleidingsstrijd worden door Prof. Hepp eenzijdig belicht, nl Prof. Noordtzij en Ds Westerhuis. Prof. Noordtzij was een mensch van gelijke beweging als wij, en was allerminst volmaakt. Hij zou de eerste zijn om dit toe te stemmen. Men doet echter m. i. hem onrecht aan, door hem met een paar trekken te karakteriseeren als op blz. 274, 280 en 285 geschiedt. De woorden op pag. 280 zijn een aanhaling, maar Prof. Hepp had beter gedaan deze passage niet te kiezen. Prof. M. Noordtzij had toch te veel nobels in zijn karakter, dan dat hij op zulk een wijze terloops mag worden gekenschetst.

Evenzoo ware het beter geweest de aanhaling uit particuliere correspondentie van Prof. Biesterveld over Ds Westerhuis van Groningen(blz. 282) weg te laten. Wat daar van Ds Westerhuis gezegd wordt, is niet juist.

Eindelijk is de groote vraag of er èn in Bavincks theologisch denken èn in zijn verhouding tot Theologische School en Vrije Universiteit eenheid van gedachte is op te merken, niet op bevredigende wijze beantwoord.

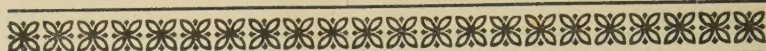
Allerminst is dit te wijten aan Prof. Hepp.

De reden is, dat we nog te dicht bij den persoon en de gebeurtenissen staan om de groote lijnen te zien en een objectieve beoordeeling te kunnen geven.

Intusschen, al zijn er bezwaren, Prof. Hepp gaf zoo veel goeds, dat zijn boek voor ons van waarde is.

Evenwel, gelijk hij zelf erkent, **de** biografie komt later.

T. HOEKSTRA.

ONTVANGEN BOEKEN.

Menigerlei Genade, 12de jaargang, No. 41—52.
Kampen, J. H. Kok, 1923.

E. R. Goodenough, The Theology of Justin Martyr.
Jena, Frommannsche Buchhandlung. 1923.

Dr Th. Haitjema, Hoog-kerkelijk Protestantisme.
Wageningen, H. Veenman & Zonen.

Gedenkboek. Tweede Eeuwfeest der verkiezing van Cornelis Steenoven tot aartsbisschop van Utrecht.
Schiedam, Dam 30, Comité Steenoven. 1923.

Menigerlei Genade. 13de jaargang. No. 1 tot 6.
Kampen, J. H. Kok, 1923.

J. Gresham Machen, Christianity and Liberalism.
New-York, The Macmillan Company, 1923.

Js van der Linden, Christus Remunerator.
Den Haag, Js Bootsma, 1923.

F. W. Kruze, Het Evangelie in Oostenrijk.
Den Haag, D. A. Daamen, 1923.

Isaac Da Costa's Bezwaren tegen den geest der eeuw. Opnieuw uitgegeven door J. C. Rullmann.
Amsterdam, W. Kirchner, 1923.

Instigator, De liturgie in onzen openbaren eeredienst.
Kampen, J. H. Kok, 1923.

Bob Melhorn, De vuurpoel der Toekomst.
Den Haag, J. F. A. Vlaanderen, 1923.

H. J. van der Munnik, Twee en dertig stroomingen en niet ééne bron.
Kampen, J. H. Kok, 1923.
